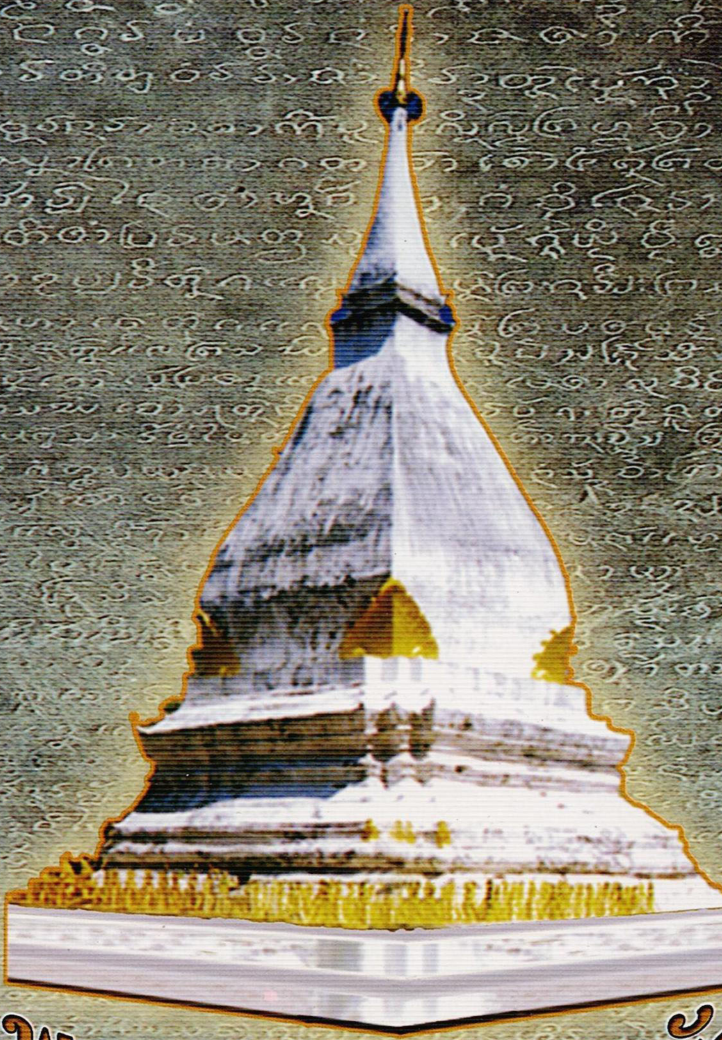

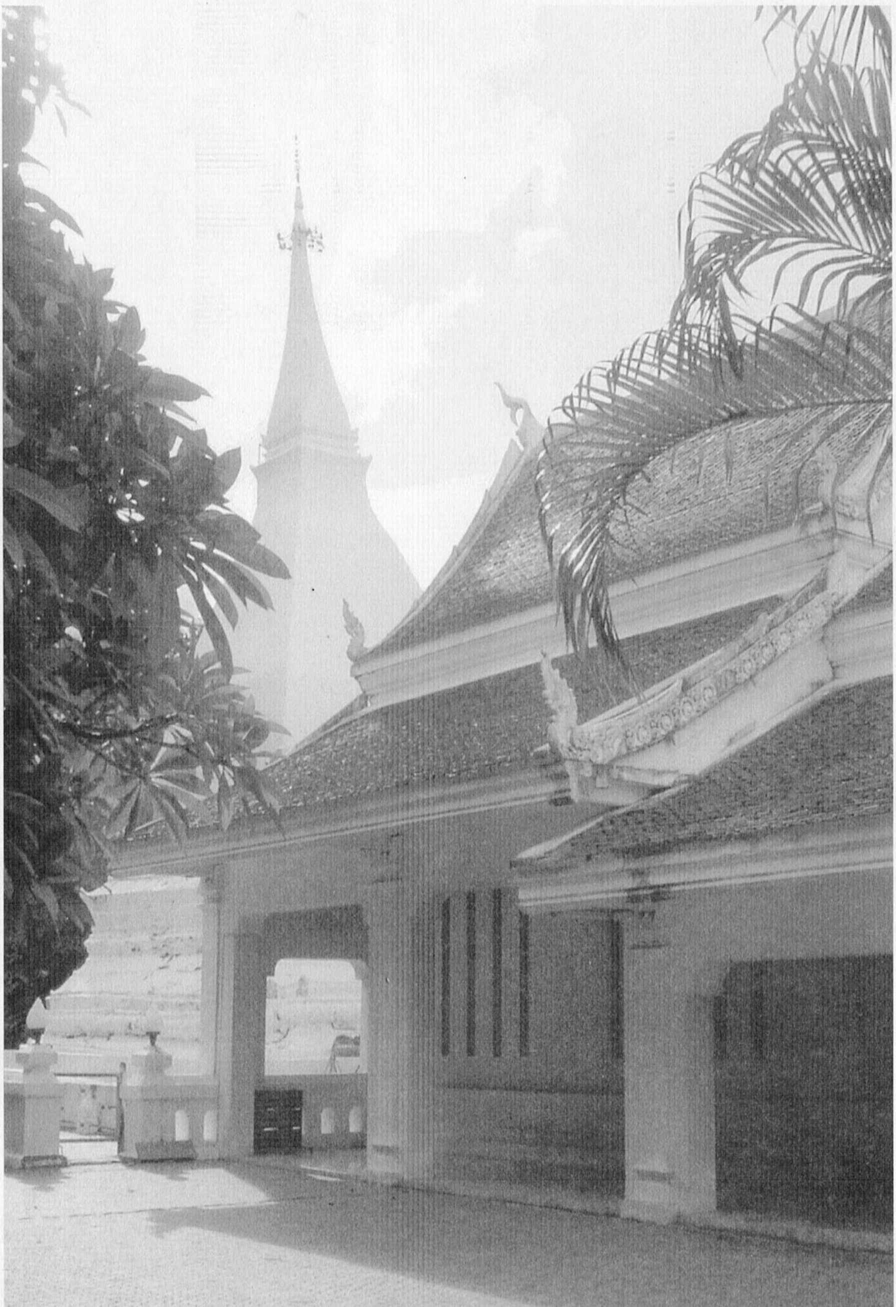
พระธาตุศรีสองรัก

ดินแดนแห่งสัจจะและไมตรี
อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย

พระธาตุศรีสองรัก ดินแดนแห่งสัจจะและไมตรี อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย

พระธาตุศรีสองรัก
ดินแดนแห่งสัจจะและไมตรี
อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย

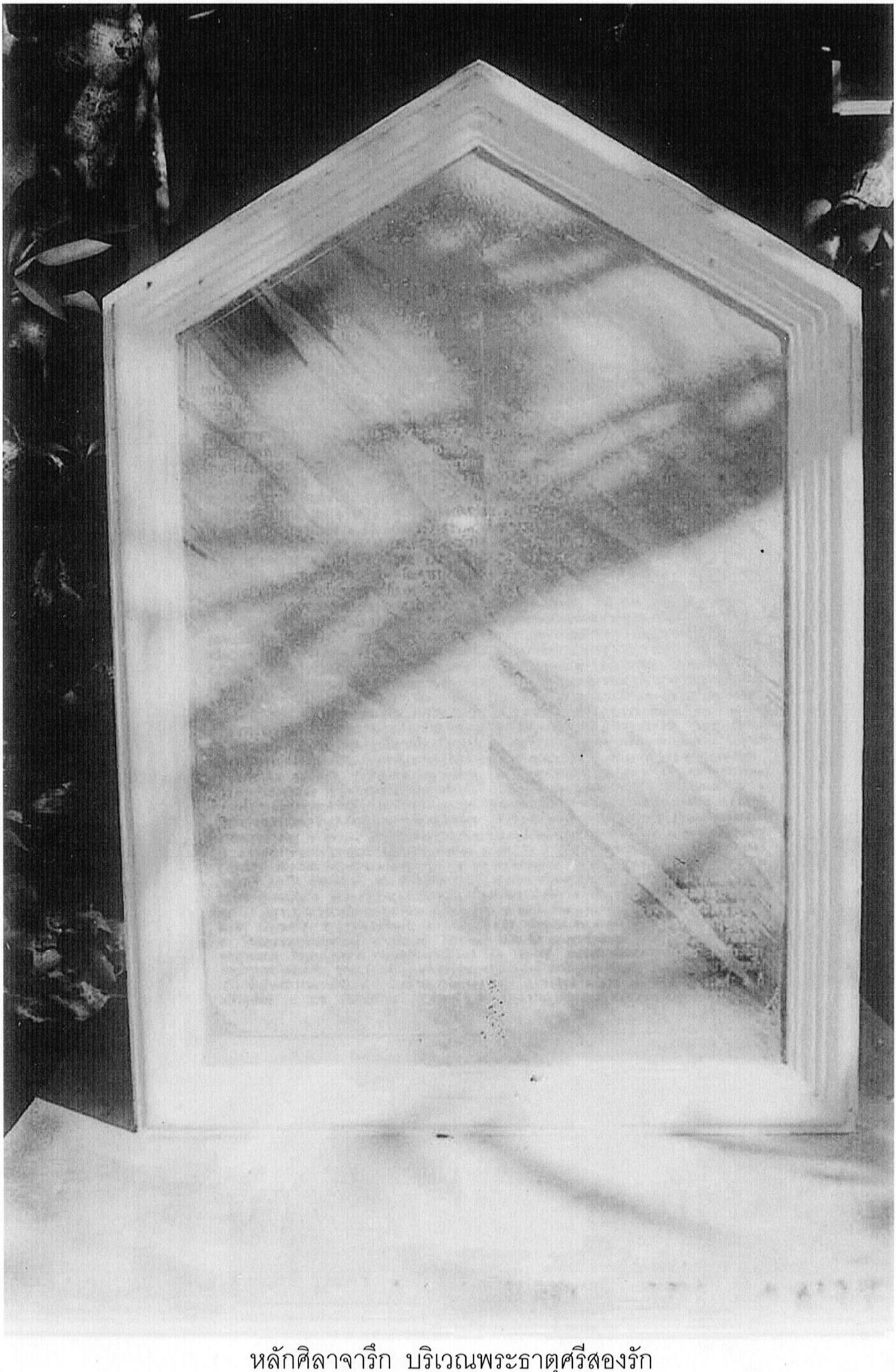
พระธาตุศรีสองรัก

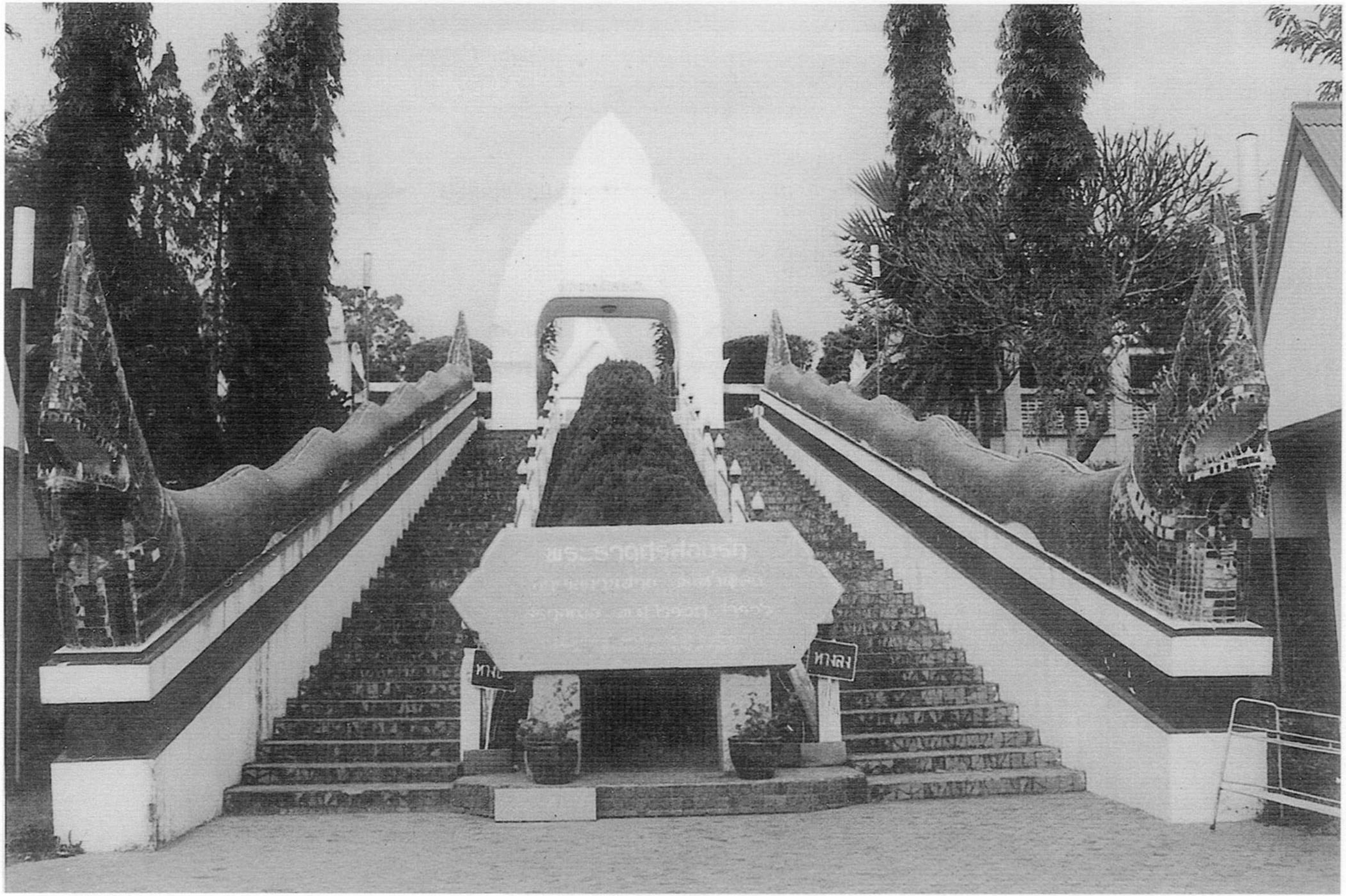
พระประธานในมณฑป พระธาตุศรีสองรัก

หลักศิลาจารึก บริเวณพระธาตุศรีสองรัก (ของเดิม)

หลักศิลาจารึก บริเวณพระธาตุศรีสองรัก

“บันไดนาค” ขึ้นบริเวณพระธาตุศรีสองรัก

สัญลักษณ์ประจำจังหวัดเลย

คำขวัญประจำจังหวัดเลย

เมืองแห่งทะเลภูเขา สุดหนาวในสยาม

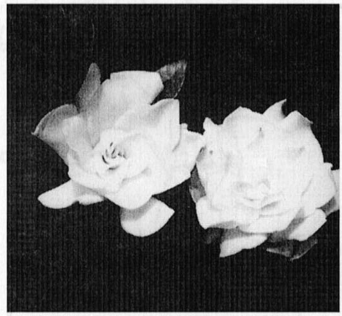
ตราประจำจังหวัดเลย

ธงประจำจังหวัดเลย

ต้นสนสามใบ
ต้นไม้ประจำจังหวัดเลย

ดอกพุดหรือ ดอกอินทะหวา
ดอกไม้ประจำจังหวัดเลย

สีฟ้า เป็นสีประจำจังหวัดเลย

แผนที่จังหวัดเลย

คำปรารภ

พระธาตุศรีสองรัก เป็นปูชนียสถานที่มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์ของไทยกับลาว เพราะเป็นที่เคารพสักการะ ยึดเหนี่ยวจิตใจ ของประชาชนไทย และ ประชาชนลาว มาตั้งแต่อดีตจวบจนปัจจุบัน สมควรอย่างยิ่งที่ทุกฝ่ายจะต้องช่วยกันอนุรักษ์ เทิดทูนและเชิดชูพระธาตุศรีสองรัก ด้วยกาย วาจาและใจ แต่การที่จะให้ได้มาซึ่งความร่วมมือ ร่วมใจ จากทุกฝ่ายในเรื่องการอนุรักษ์ เทิดทูนและบูชาอย่างจริงจัง จำเป็นอย่างยิ่งที่ทุกคนต้องทราบประวัติความเป็นมาของพระธาตุศรีสองรัก รวมทั้งฮีตครองประเพณีพิธีกรรมเกี่ยวกับพระธาตุศรีสองรักอย่างแท้จริง การรวบรวมจัดทำเอกสารพระธาตุศรีสองรัก ดินแดนแห่งสัจจะและไมตรี นับเป็นสิ่งที่ดีอย่างยิ่ง เพราะจะได้มีเอกสารหลักฐานตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันเป็นระบบ และน่าเชื่อถือ เอกสารนี้มีประโยชน์และมีคุณค่ายิ่ง สามารถใช้ประโยชน์ในด้านการศึกษา ค้นคว้า อ้างอิงต่างๆ ได้เป็นอย่างดี รวมทั้งเป็นประโยชน์ในอันที่จะเผยแพร่เกียรติคุณพระธาตุศรีสองรัก ให้เป็นที่รู้จักกันอย่างกว้างขวาง และแพร่หลายต่อไป

ขอขอบคุณผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องทุกท่าน ขออำนาจคุณพระศรีรัตนตรัยและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลายในสากลโลก โดยเฉพาะองค์พระธาตุศรีสองรัก จงดลบันดาลให้ทุกท่านที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการจัดทำหนังสือพระธาตุศรีสองรัก พยานแห่งสัจจะและไมตรี และผู้มีโอกาสได้เป็นเจ้าของหนังสือเล่มนี้ จงประสพแต่จตุรพิธพรชัย อุดมไปด้วยอายุ วรรณะ สุขะ พละ ปฏิภาน ธนสารสมบัติทุกประการเทอญ

(นายสำเริง เชื้อชวลิต)

ผู้ว่าราชการจังหวัดเลย

คำนำ

เนื่องในโอกาสพระธาตุศรีสองรัก มีอายุครบ ๔๔๔ ปี คณะกรรมการพระธาตุศรีสองรัก สภาวัฒนธรรมจังหวัด ร่วมกับสำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดเลย ได้พิจารณาแล้วควรจัดพิมพ์ประวัติพระธาตุศรีสองรัก เพื่อเป็นอนุสรณ์กอปรกับขณะนี้ หนังสือประวัติพระธาตุศรีสองรักที่จัดพิมพ์ไว้ได้แจกจ่ายหมดแล้ว ปัจจุบันนี้ยังมีผู้สนใจมาสอบถามเป็นจำนวนมาก แต่หนังสือประวัติพระธาตุศรีสองรักไม่มีให้บริการ

จากเหตุผลดังกล่าวข้างต้น สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัด ร่วมกับสภาวัฒนธรรมจังหวัดเลย จึงได้ปรึกษา ดร.สาร สาระทัศนานันท์ ผู้เรียบเรียงตำนานพระธาตุศรีสองรักแต่เดิม ซึ่งท่านเมตตาและพูดว่า ให้ดำเนินการจัดพิมพ์และปรับปรุงใหม่ให้สมบูรณ์ ถูกต้องตามหลักฐานที่มีมาแต่โบราณ ส่วนที่ขาดหายไป ให้เพิ่มเติมได้

ขอขอบคุณ ดร.สาร สาระทัศนานันท์ เป็นอย่างสูงที่อนุญาตให้นำต้นฉบับเดิมมาจัดพิมพ์ และปรับปรุงให้สมบูรณ์ไว้ ณ โอกาสนี้

ขออำนาจคุณพระศรีรัตนตรัย องค์พระธาตุศรีสองรัก และ สิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลาย โปรดคุ้มครอง อภิบาลและดลบันดาลให้ท่านผู้มีส่วนสนับสนุน ในการจัดพิมพ์หนังสือ ท่านผู้มีส่วนเป็นเจ้าของหนังสือและผู้อ่านหนังสือเล่มนี้ บริบูรณ์ด้วยจตุรพิธพรชัย คือ อายุวรรณะ สุขะ พละ และสัมฤทธิ์ผลในสิ่งอันพึงประสงค์ทุกประการเทอญ

สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดเลย

พฤศจิกายน ๒๕๔๗

สารบัญ

สารบัญ (ต่อ)

ประวัติความเป็นมาพระธาตุศรีสองรัก

พระธาตุศรีสองรัก

พระธาตุศรีสองรัก อยู่ทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ของอำเภอด่านซ้าย ประมาณ ๑ กิโลเมตร และห่างจากตัวจังหวัดเลยประมาณ ๘๓ กิโลเมตร เป็นเจดีย์ก่อด้วยอิฐถือปูน ฐานสี่เหลี่ยมจัตุรัส กว้างด้านละ ๑๑ เมตร สูงประมาณ ๑๙.๕๙ เมตร ตั้งอยู่ริมน้ำหมัน สร้างระหว่างปี พ.ศ. ๒๑๐๓ – ๒๑๐๖ ในแผ่นดินสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ์ แห่งกรุงศรีอยุธยาและพระเจ้าไชยเชษฐาธิราช แห่งกรุงศรีสัตนาคนหุต(เวียงจันทน์) โดยยึดถือความเชื่อทางพระพุทธศาสนา เป็นแนวทางในการสร้างสัมพันธภาพระหว่างสองพระนคร ทั้งสองฝ่ายต่างก็ยึดมั่นในพระพุทธศาสนา โดยเชื่อว่าพระพุทธศาสนาและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลาย สามารถควบคุมหรือทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างอยุธยากับเวียงจันทน์เป็นไปตามสัญญาที่ให้ไว้ต่อกัน ซึ่งจะเห็นได้จากพิธีกรรม ที่กระทำกันทั้งสองฝ่าย ดังนี้

กรุงศรีอยุธยา

ฝ่ายศาสนจักร พระศีลวิสุทธอุดม เป็นประธานสงฆ์

ฝ่ายอาณาจักร หลวงราชามหาอำมาตย์ เป็นประธาน

กรุงศรีสัตนาคนหุต

ฝ่ายศาสนจักร พระมหาอุบาลี เป็นประธานสงฆ์

ฝ่ายอาณาจักร องค์จันทประสิทธิราชภักดี เป็นประธาน

ซึ่งมีขั้นตอนดังนี้

ขั้นตอนที่ ๑ พระสงฆ์และมหาอำมาตย์ เอาน้ำสัจจะในกระออมแก้วของพระมหากษัตริย์ทั้งสองเจือปนกันกับน้ำในกระออมทอง แห่งมหากษัตริย์ทั้งสองเจือปนกับน้ำในกระออมแก้วของมหาอุปราชทั้งสองเจือปนเป็นอันเดียวกัน และน้ำในกระออมเงินแห่งมหาอุปราชเจือปนกันเป็นอันเดียวกัน แล้วอ่านคำสัตยาธิษฐาน

ขั้นตอนที่ ๒ อำมาตย์อ่านสัตยาธิษฐานให้เห็นความสำคัญของพระราชไมตรีที่มีมาแต่โบราณเพื่อประโยชน์แก่สมณชีพราหมณ์ ชาวประชาราษฎร์ทั้งหลายตราบชั่วนิรันดร์ ดังนี้

สมเด็จพระมหากษัตริย์เจ้ากรุงศรีสัตนาคนหุต สมเด็จพระมหากษัตริย์เจ้ากรุงศรีอโยธยามหาดิลก จึงมีพระราชวงษาสองพระองค์ เจรจากันทางให้เป็นพระราชไมตรี โดยบุพประเพณีเพื่อจะสืบเชื้อ คือ สุริยวงษาและญาติวงษาพันธุมิตรอุสาห์รำมนา เพื่อจักให้เป็นบรมสุขสวัสดี เป็นประโยชน์แก่สมณพราหมณา จาริเจชาวประชาราษฎร์ทั้งหลายตราบต่อเท่าถ้วนกัปอันนี้เป็นเค้าเป็นประธานสารคดีในมหาปัตถพิคีรีต (คีรี) ในห้อมห้วยภูเขาสกลสีลวังถ์ (เอกสิมังว) ขอจงเป็นเอกสีมาปริมณฑลอันเดียวกันเกลี้ยงกลมงามมณฑลเท่าพงษ์พันธ์ลูกเต้าหลานเหลน อย่าไปซิงส่วยล่วงแดนแสนหญ้า อย่าได้กระทำโลภเลี้ยวแก่กันจนเท่าเสี่ยงพระอาทิตย์พระจันทร์เจ้าตกลงมาอยู่เหนือแผ่นดินอันนี้เทอญ

ขั้นตอนที่ ๓ เมื่ออ่านคำสัตยาธิษฐานแล้ว พระสงฆ์และอำมาตย์ทั้งสองฝ่ายก็หลั่งน้ำสัจจะลงบนพื้นปฐพี ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความสำคัญหลายประการคือ คำสัตยาธิษฐานนี้แสดงให้เห็นถึงความสำคัญของเขตแดนระหว่างกัน โดยมีพระธาตุเจดีย์ศรีสองรักเป็นหลักกั้นเขตแดนระหว่างกรุงศรีอยุธยา และกรุงศรีสัตนาคนหุต ซึ่งอยู่ระหว่างกลางของแม่น้ำน่านกับแม่น้ำโขง คำสัตยาธิษฐานนี้แสดงให้เห็นถึงความเป็น **"ไมตรีธรรม"** ที่แนบแน่นระหว่างสองพระนคร **"ตลอดไปจนเท่าเสี้ยวพระอาทิตย์พระจันทร์เจ้า ตกลงมาอยู่เหนือแผ่นดิน..นี้.."** คำสัตยาธิษฐานนี้ได้ระบุให้ทั้งสองฝ่ายซื่อสัตย์ต่อกัน ไม่กระทำการเป็นศัตรูต่อกัน **"อย่าได้ซิงส่วย ล่วงแดนแสนหญ้าอย่าได้กระทำโลภเลี้ยวแก่กัน"** ซึ่งให้แต่ละฝ่ายยึดถือเขตแดนของกันและกันเป็นสำคัญ เช่น ในการแสวงหาประโยชน์ในการเก็บส่วยสาอากรไม่เก็บข้ามแดนกัน เป็นต้น..

..เมืองใดไม่มีพานิชเลิศ เมืองนั้นย่อมเกิดขัดสน
เมืองใดไร้ศิลปโสภณ เมืองนั้นไม่พ้นเสื่อมทราม
เมืองใดไม่มีกวีแก้ว เมืองนั้นไม่พ้นคนหยาม
เมืองใดไม่มีนารีงาม เมืองนั้นไร้ความภูมิใจ..

พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

จารึกพระธาตุศรีสองรัก หลัก ๑

ทะเบียนจารึก

อักษร ธรรมอีสาน และขอมอยุธยา

ภาษา ไทย

ศักราช พุทธศักราช ๒๑๐๓

จารึกอักษร จำนวน ๒ ด้าน ด้านที่ ๑ มี ๒๘ บรรทัด ด้านที่ ๒ มี ๒๖ บรรทัด

วัตถุจารึก ศิลา

ลักษณะวัตถุ รูปใบเสมาชำรุดแตกออกเป็นชิ้นเล็กๆ รวม ๘ ชิ้น

ขนาดวัตถุ วัดจากภาพสำเนาที่มีอยู่ กว้าง ๕๐ ซม. ยาว ๖๒ ซม.

บัญชี/ทะเบียนวัตถุ ลย. ๓

พบเมื่อ พุทธศักราช ๒๔๔๙

สถานที่พบ เจดีย์ศรีสองรัก พระธาตุศรีสองรัก อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย

ผู้พบ ม.ปาวี ชาวฝรั่งเศส

ปัจจุบันอยู่ที่ หอพระแก้ว เมืองเวียงจันทน์ ประเทศสาธารณรัฐ
ประชาธิปไตยประชาชนลาว

พิมพ์เผยแพร่ ครั้งแรก

ประวัติ จารึกพระธาตุศรีสองรัก ๑ เป็นจารึกหลักจริงที่ ม.ปาวี ชาวฝรั่งเศส ขนย้ายไปประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว เมื่อ พ.ศ.๒๔๔๙ สภาพจารึกชำรุดแตกออกเป็นชิ้นเล็กๆ เรียงต่อกัน ๘ ชิ้น ทำให้ข้อความขาดหายไปหลายช่วงและมีไม่ครบจบเรื่อง เมื่อเดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๑๘ เจ้าหน้าที่งานบริการหนังสือภาษาโบราณ กองหอสมุดแห่งชาติ ได้เดินทางไปสำรวจเอกสารโบราณในจังหวัดภาคอีสาน จึงได้ทำให้มีโอกาสทราบว่า จารึกพระธาตุศรีสองรัก หลักจริงนั้นอยู่ที่หอพระแก้ว เมืองเวียงจันทน์ ประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว

จารึกพระธาตุศรีสองรัก ๑ เป็นหลักฐานสำคัญในการศึกษาประวัติ และวิวัฒนาการของอักษร ภาษา รวมทั้งประวัติศาสตร์ของไทยในสมัยอยุธยาตอนต้น กรมศิลปากรได้เล็งเห็นความสำคัญของเอกสารโบราณชิ้นนี้เป็นอย่างดี จึงได้ติดต่อขอความอนุเคราะห์จากกระทรวงการต่างประเทศ โดยมีหนังสือที่ ศธ๐๗๐๙/๒๗๔๔๑ ลงวันที่ ๑๑ กุมภาพันธ์ ๒๕๒๒ เพื่อขอให้จัดทำสำเนาหรือถ่ายภาพจารึกพระธาตุศรีสองรัก และต่อมากระทรวงการต่างประเทศ ก็ได้มีหนังสือ ที่ กต ๐๗๐๓/๔๑๖๓๓ ลงวันที่ ๒๒ กรกฎาคม ๒๕๒๓ นำส่งสำเนาภาพถ่ายจารึกจำนวน ๒ ชุด รวม ๔ แผ่น โดยกรมศิลปากร ต้องจ่ายเงินเป็นค่าใช้จ่ายในการทำสำเนาจารึกที่ส่งมานั้นเป็นเงิน ๑,๖๘๘ กีบ เจ้าหน้าที่งานบริการหนังสือภาษาโบราณ กองหอสมุดแห่งชาติ รับไว้เมื่อวันที่ ๕ สิงหาคม พ.ศ.๒๕๒๓

การได้ภาพสำเนาจารึกพระธาตุศรีสองรัก ครั้งนี้ ทำให้ได้ทราบว่า อักษรในจารึกพระธาตุศรีสองรัก ด้านที่หนึ่งใช้อักษรธรรมอีสาน ภาษาไทย เหลือเพียง ๒๘ บรรทัด ส่วนด้านที่สองใช้อักษรขอม ภาษาไทย เหลือเพียง ๒๖ บรรทัด อักษรข้อความในจารึกตรงกันทั้ง ๒ ด้าน เป็นการประกาศความสัมพันธ์ในฐานะมิตรประเทศระหว่างสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ์ กษัตริย์แห่งอาณาจักรศรีอยุธยา กับพระไชยเชษฐาธิราช กษัตริย์แห่งอาณาจักรศรีสัตนาคนหุต (ล้านช้าง) ซึ่งได้ทรงร่วมกันสร้างเจดีย์ศรีสองรัก ขึ้นเป็นสักขีพยานว่า กษัตริย์ทั้งสองพระองค์ทรงรักและสนิทสนมกันตามนามของพระเจดีย์องค์นี้

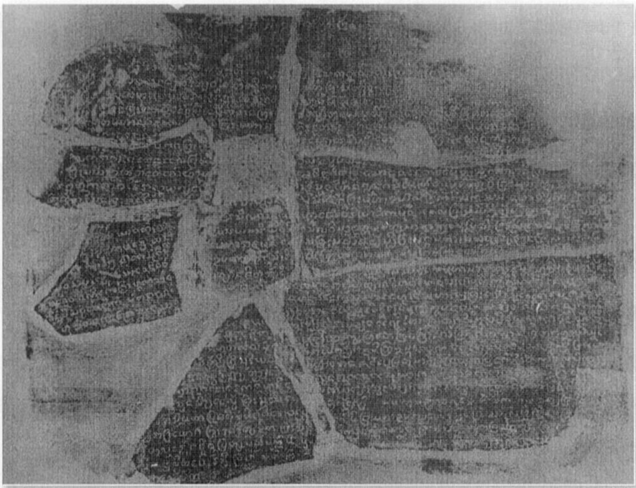
อักษรสองแบบในจารึกพระธาตุศรีสองรักหลัก ๑ บอกให้รู้ว่าความนิยมในการใช้รูปอักษรของสองอาณาจักรนี้ต่างกัน แม้จะมีภาษาไทยใช้ร่วมกันก็ตาม ด้านที่ใช้อักษรธรรมอีสานเป็นของฝ่ายกรุงศรีสัตนาคนหุต ส่วนด้านที่ใช้อักษรขอมเป็นของฝ่ายกรุงศรีอยุธยา อักษรทั้งสองแบบสามารถนำมาไว้หลักเดียวกันได้ โดยมีภาษาไทยเป็นสื่อกลาง อีกทั้งจารึกข้อความตรงกันทั้งสองรูปแบบอักษรลักษณะเช่นนี้ไม่เพียงแต่จะเป็นเหตุการณ์ในประวัติศาสตร์ที่เกิดขึ้นเพียงครั้งเดียวในโลกเท่านั้น ยังบ่งบอกอารยธรรมความนิยมในการใช้รูปอักษรของสองอาณาจักรนั้น อีกด้วย

"โบราณสถาน" หมายถึง อสังหาริมทรัพย์ ซึ่งโดยอายุหรือโดยลักษณะแห่งการสร้าง หรือโดยหลักฐานเกี่ยวกับประวัติของอสังหาริมทรัพย์นั้น เป็นประโยชน์ในทางศิลปะประวัติศาสตร์หรือโบราณคดี

สิ่งที่เป็นโบราณสถานในประเทศไทย อาจแยกเป็นประเภทตามคุณค่าเด่น และลักษณะความเป็นมา ได้ดังนี้

- แหล่งโบราณคดี ได้แก่ บ้านเชียง จังหวัดอุดรธานี บ้านเก่า จังหวัดกาญจนบุรี , สนามหน้าโรงเรียนบ้านหนองบัว อำเภอภูหลวง จังหวัดเลย ฯลฯ

จารึกพระธาตุศรีสองรัก หลัก ๑

จารึกพระธาตุศรีสองรัก หลัก ๑ ลย.๓ ด้านที่ ๑

ด้านที่ ๑

	คำจารึก	คำอ่าน
๑.	สุภมสฺตุสฺตยาติเรก ๑(๔)๘๒ สก	ศุภมัสดุ สวัสติยาดิเรก ๑๔๘๒ ศก
	วอกนกฺษตรปฺรุณฺณมี(เกิฑ)	วอกนักษัตรปูรณมีเกิด
๒.	อาสาธฺอาทิตฺยวารจำเฑิมกา(ล)แต	อาสาฒ อาทิตยวาร จำเดิมกาลแต่
	พระสพฺเพชญพุทธเจ้าสเฑจฺจเขาสู	พระสรรเพชร (พระ) พุทธเจ้า เสด็จเข้าสู่
๓.	ปถโมกษมหานครนิพพานไฑ้	ปถโมกษมหานครนิพพาน ได้
	สองพัน(รอย)สามปี	๒๑๐๓ ปี
	มีพระมหากษัตราธิราชเจ้าสองพระอ	มีพระมหากษัตรยาธิราชเจ้า ๒ พระอ
๔.	งคทรงพระนามสมเฑจจพระธรฺมิกราช	งค์ ทรงพระนามสมเด็จพระธรรมิกราช
	พระ(องค)เสวียราชยสวฺยฺยในเมิอง	พระองค์เสวยราชสวรรย์ในเมือง
	จนทบุรีศรีศตนาคน	จันทบุรี ศรีสัตนาคน

คำจารึก	คำอ่าน
๕. หุตมหานครตน(แล)มีพระมหากษตระ เอกองค ทรงพระนาม(วา)สมเฑจฺจ พระบรมมหาจกฺก	หุต มหานคร ตนแลมีพระมหากษัตร เอกองค์ ทรงพระนามว่า สมเด็จ พระบรมมหาจัก
๖. ร(พ)..วรรา(ชารธิราช)..... เปนภูธรธิปติเจา(พระนคร)ศรีอโยธยา มหาติ	ร(พรรดิ)วรราชาธิราช..... เป็นภูธรธิปติเจ้า พระนครศรีอโยธยา มหาติ
๗. ลกภพนพรตน แลพระมหา..... โยชนปอง.......	ลกภพ นพรัตน แลพระมหา..... โยชน์ปอง.......
๘: พระสาสนาพระตถาคตเจ้าเท้า... (เมตฺ)ตาจิตคิตประโยชนแกแผนฑิน ทังสองพิภพธิปรา	พระศาสนาพระตถาคตเจ้า เท่า... เมตตาจิตคิดประโยชน์แก่แผ่นดิน ทั้งสองพิภพ ที่ปรา
๙. รพหนักหนาค์ใช้ราชฺามาตย เ(ถิง)... ทังสอง ให้นำคลองค์ฑีไมตรีธรฺม ปรมตฺถจึงพระมหากษฺ	รภหนักหนา ก็ใช้ราชามาตย์เถิง... ทั้งสอง ให้นำคลองคดีไมตรีธรรม ปรมัต จึงพระมหากษั
๑๐. ตราเจาทังสองพระองค ให้นิมนต... เจาตนทรงสีลสํวรชีพระมหาอุปาลี ศรีอาริยกสสปมหาธรฺมเส	ตราเจ้าทั้งสองพระองค์ ให้นิมนต์... เจ้าตนทรงศีลสังวรชื่อ พระมหาอุปาลี ศรีอาริยกัสสปมหาธรรมเส
๑๑. ...เถรสีลวิสุทธ(ม)หาเถร วิริยาธิกมุนี และพระสงฆทังสิปพระองค พระสงฆ	เถรศีลวิสุทธิ์ มหาเถร วิริยาธิกมุนี และพระสงฆ์ทั้ง ๑๐ พระองค์ พระสงฆ์
๑๒. ...จารยอาริยมุนีสีลวิสุทธอุดตม สตฺยสาสนาองคเปนประธานพระ(ครู) ...อุป..พัน..ไมตรีมหาอามาตย ฝ่ายกรุงพระนครศรีอโ(ยธยา)...	....จารย์อาริยมุนีศีลวิสุทธอุดตม สัตยศาสนาองค์เป็นประธาน พระครู ...อุป...พัน...ไมตรี มหาอำมาตย์ ฝ่ายกรุงพระนครศรีอโยธยา....
๑๓.	
๑๔:	

คำจารึก	คำอ่าน
๑๕: .....ตยานุชิตพันวิ...ตรี พระสงฆ แลมหาอามาตยทังสอง(หมู)มาชุม กันใน	.....ตยานุชิต พันวิ...ตรี พระสงฆ์ แลมหาอำมาตย์ทั้งสองหมู่ มาชุม กัน ใน
๑๖. ...สยามธิปติ แลหลวงราชามาตยา (นุ)ชิต คํเอานำสะปาปในกออมแกว แหงพระมหา	...สยามธิปติ แลหลวงราชามาตยา นุชิต ก็เอาน้ำสะบาปในกระออมแก้ว แห่งพระมหา
๑๗. ฯลฯ นหงษาในกล้ออมทองแหง พระมหากษตรเจาทังสองเจิอกัน เปนกัลออม	ฯลฯ นหงสา ในกระออมทองแห่ง พระมหากษัตรเจ้าทั้งสองเจือกัน เป็นกระออม
๑๘. ฯลฯ แหงม(หา)อุปราชเจ้าทังสอง เจิอกันเปนกัลออมนาคสวา..ฑยว. คำเอานำกัลออมแก้ว	ฯลฯ แห่งมหาอุปราชเจ้าทั้งสอง เจือกันเป็นกระออมนาก สวา....เดียว ก็เอาน้ำกระออมแก้ว
๑๙. ฯลฯ ทังสองเจิอกันเป็นกัลออมรชฎ ฑยว แลวไหอานสตฺยาธิษฺถานปรฎิชญา	ฯลฯ ทั้งสองเจือกันเป็นกระออมรัชฎ เดียว แล้วให้อ่านสัตยาธิษฐาน ปรฎิชญา
๒๐. ฯลฯ นหุตแลสม(ฑ)จจพระมหากษตร เจากรุงพระนครศรี(อ)โยทฺยามีพระ ราชหฤทัยสมเ	ฯลฯ นหุต แลสมเด็จพระมหากษัตร เจ้า กรุงพระนครศรีอโยธยา มีพระ ราชหฤทัย สม(เด็จ)
๒๑. ฯลฯ หจัสิปศรีสุริยว.......อภัยพงษ พนทมิตรอิสทารมมณเพิอให้เปนปรบรม สุขสวสตีประโย	ฯลฯ หัจสิปศรีสุริยว.......อภัยพงษ พันธมิตรอิฐารมณ์ เพื่อให้เป็นบรม สุขสวัสดี ประโย
๒๒. (ชน) ฯลฯ (ปร)ชาราษฐทังหลาย ตราปเทากปปาวสาน(นำ)ทีเปนปรธาน สากษีในมหาปรถถพีคีรีตลกลศิลา	ชน์ ฯลฯ ประชาราษฎร์ทั้งหลาย ตราบเท่ากัปปาวสาน น้ำที่เป็นประธาน สากษีในมหาปฐพีคิริตลกลศิลา
๒๓. ฯลฯ พันพิโรธรุกรนมลนชิงชวงลวง ฑานแฑนแสนยากรพิโรธแกกัน เทาต์สิ้นพระ.....	ฯลฯ พันพิโรธ รุกรนมลนชิงช่วงล่วง ด้านแดนแสนยากรพิโรธแก่กัน เท่าต่อสิ้นพระ.....

คำจารึก	คำอ่าน
๒๔: ...สองฝาย แลวพระสงฆแล อมาตยทังสองฝายคหลังนําสจโจ ทกตกไนมหาปรถพี....	...สองฝ่าย แล้วพระสงฆ์แล อำมาตย์ทั้งสองฝ่ายก็หลั่งน้ำสัจโจ ทกตกในมหาปฐพี....
๒๕: ...เทาสินมหาปรถพีบํมีพันธพิโรธ แกกันเลยิลุมหาสกราช ๑๔๘๕ สก กุนนกษตร...	...เท่าสิ้นมหาปฐพี บ่มีพันธพิโรธ แก่กันเลิย ลุมหาศักราช ๑๔๘๕ ศก กุนนักษัตร...
๒๖. ...ษภทรโยคพระอาทิตย(สถิ)ต พระสพฺภ(รา)ศีมีพระอุบรา(ชา) เจาทงัสองพระ	...ษ ภัทรโยค พระอาทิตย์สถิต พระสพภราศี มีพระอุปราชา เจ้าทั้งสองพระ
๒๗. องค...(สี) มาสองรักเจิอกัน ปร ปติบรณณมีสว...รกษบรณณ โยคพระอาทิตยสถิตพระสภภ(รา)ชี พระจนั	องค์...สีมาสองรัก เจือกัน ปร ปติบรณณมีสว...รักษปรุณณ โยค พระอาทิตย์สถิตพระสภภราศี พระจันทร์
๒๘: ...ราชีพุทธสถิตเมษราชีปรหัษปติ พระ...พระสุกร(สถิต)มินยราชี พระรา(หู)......	...ราศี พุธสถิตเมษราศี ประหัษปติ พระ...พระศุกร์สถิตมีนราศี พระราหู...

จารึกพระธาตุศรีสองรัก หลัก ๑ ลย.๓ ด้านที่ ๒

ด้านที่ ๒

	คำจารึก	คำอ่าน
๑.	สุภมสฺตุสฺวสฺตยาติเรก	ศุภมัสดุ สวัสตยาดิเรก
	๑๔๘๒ ศกโวกนกฺษตฺร	๑๔๘๒ ศกวอกนักษัตร
	ปูรฺณฺณมีเกิตอา	ปูรณมีเกิดอา –
๒.	สาธอาทิตฺยพาร (จำเติม) กาล	สาฒ อาทิตย์วารจำเดิมกาล
	แต (พฺระ) สรฺรฺพชพุทฺธเจา	แต่พระสรรเพชรพุทธเจ้า
	เสตจเขาสู (ปถโมกฺษ) มหา	เสด็จเข้าสู่ปถโมกษมหา
	นครนิรฺพฺพาน	นครนิพพาน
๓.	ไทโสงํพนโรยสามปีพฺระมหา	ได้ ๒๑๐๓ ปี พระมหา
	กฺษตฺร.........(ทรง) พฺระนาม	กษัตริย์........ทรงพระนาม
	สํเตจพฺระปรมมหา(จ.....	สมเด็จพระบรมมหาจ...
๔.	พตติ (วร) ราชาธิราชพฺระ	พรรดิ์วรราชาธิราช พระ
	ปาทเจา........เสตจ........	บาทเจ้า......เสด็จ..........
	อโยธฺยามหาตีลกภพนพ...	อโยธยามหาดิลกภพ นพ..

	คำจารึก	คำอ่าน
๕.	แลพฺระมหากฺษตฺรเอกองฺค	แลพระมหากษัตริย์เอกองค์
	ทฺรงพฺระนามสํเตจพฺระ..	ทรงพระนามสมเด็จพระ...
	.......นครจนฺทปฺรีศรี.....	.........นครจันทบุรีศรี
๖.	......กํนต..........พฺระ	.......กำหนด.....พระ
	สาสฺนาพฺระตถาคต.........	ศาสนาพระตถาคต...........
	เมตฺตาจิตฺตคิตปฺรโยชนแก	เมตตาจิตคิดประโยชน์แก่
	แผน......(ห) นกฺหฺนาก็ไชราชา	แผ่น....หนักหนาก็ใช้ราชา
	มาตฺยเถิงมหาอุปราชเจา....	มาตย์ เถิงมหาอุปราชเจ้า.......
๗	.....ใหนำโคฺลงฺคดีไมตรี	......ให้นำคลองคดีไมตรี
	ธรฺมฺมปรมรฺตฺถ จิงํพฺระ	ธรรมปรมัตถ จึงพระ
	มหากฺษตฺรทงํส........	มหากษัริตย์ทั้งส................
	สงฺฆเจาทฺรงศิลสงฺวรชีพฺระ	สงฆ์เจ้าทรงศีลสังวรชื่อพระ
	คฺรปรมาจารฺยยอารฺยย.........	ครูปรมาจารย์อารย..........
	.......อุปาลีศฺรีอารฺย........	..........อุบาลีศรีอารย..........
๘.	เจาศิลวิศุทฺธมหาเถรวิรฺยฺยา	เจ้าศรีวิสุทธมหาเถรวิริยา
	ธิกมุนี แลพฺระสงฺฆอนตป	ธิกมุนี แลพระสงฆ์อันดับ
	สิปพฺระองฺค ม............	สิบ พระองค์ ม............
๙.	.....ศีลวิศุทฺธอุตฺตมสตฺย	......ศีลวิสุทธอุตตมสัตย
	ศาสฺนา (องฺค) เปนปฺรธาน	ศาสนา องค์เป็นประธาน
	พฺระครูสุเมธารุจิ.............	พระครูสุเมธารุจิ............
	........อมาตฺยฝายกฺรุง...	........อมาตย์ฝ่ายกรุง.....
๑๐.	....สิปพฺระองฺคแลพฺระสงฺฆ	........สิบพระองค์แลพระสงฆ์
	ฝายกฺรุงสตนาคนหุตมหานคร	ฝ่ายกรุงสัตนาคนหุตมหานคร
	คำพฺระ..............................	ก็พระ.................................

คำจารึก	คำอ่าน
๑๑. (รา) ชามาตฺยานุชิตพนฺธวิมล	ราชามาตยานุชิตพันธวิมล
สตฺภตฺตมหาอมาตฺยฝายกรุง	สัตยภัตต์ มหาอมาตย์ฝ่ายกรุง
ศฺรีสตนาคนหุต...........	ศรีสัตนาคนหุต..........
๑๒. อมตฺยทงโสงฝายมาชุนุกน	อมาตย์ทั้งสองฝ่ายมาชุมนุมกัน
ไนทีมหูม....................	ในที่หูม..............
............พฺระสงฺฆ............	............พระสงฆ์..........
๑๓. ....ย	............................ย.........
...........................ไ	.........ไ........................
๑๔. ....(แ)หงมหา	....................แห่งมหา
โอปราชเจา (ทงฺ โสง).......	อุปราชเจ้าทั้งสอง.........
....	....
๑๕. ....กลอฺอมรชฎฺตฺยว	.........กระออมรัชฎเดียว
แลวใหอานสตฺยาธิษฺฐาน	แล้วให้อ่านสัตยาธิษฐาน
ปฺรติชฺฌา............................	ปฏิญญา............................
๑๖. ......พระมหานครจนฺทปุรีมี	พระมหาคนรจันทบุรีมี
พฺระราชหฺฤทยทงฺโสงพฺระ	พระราชหฤทัยทั้งสองพระ
องฺค..	องค์..
๑๗. เปนปรมสุขสวสฺตีปฺรโยชน	เป็นบรมสุขสวัสดี ประโยชน์
แกสมณาพฺราหฺมณาจารยย	แก่สมณาพราหมณาจารย์
ปฺระชาราษฎฺทงฺ..........	ประชาราษฎร์ทั้ง..............
๑๘. ตฺยน...ภนฺ.....(รฺกรน) มฺลนชิง	ตยน.....ภัน.....รุกรนมลนชิง
ชฺวงลฺวงตารแตนแสนฺยา	ช่วงล่วงด่านแดนแสนยา
กร พิโร..............................	กร พิโร........................
๑๙. อมาตฺยยาทงฺโสฺงฝายกหฺลง	อมาตยาทั้งสองฝ่ายก็หลั่ง
นำสจฺโจทตกไนมหาปฺรถพี	น้ำสัจโจทกตกในมหาปถพี
เปนศิ(ริ)........................	เป็นศิริ............................

คำจารึก	คำอ่าน
๒๐. ราช ๑๔๙๕ ศกกุรนกฺษตฺรวนฺ พุทฺธเตอนหกขินฺ.......คำพร.........	ราช ๑๔๘๕ ศก กุน นักษัตรวัน พุธ เดือนหก ขึ้น....ค่ำ พร....... ....
๒๑. มนฺตฺริมฺขแสนหฺมินชฺนุกนีใน อนุสนฺธสิมาโสงฺรก.............. วนฺวฺร...................	มนตรีมุขแสนหมื่นชุมนุมกันใน อนุสนธสีมาสองรัก.............. วันวร...........................
๒๒. สฺถิตเมศราศีวฺฤหสฺปตีพฺระ เสารสฺถิตมิถุนราศีพฺระศุกฺร สฺถิต................................	สถิตเมษราศี พฤหัสบดีพระ เสาร์ สถิตมิถุนราศี พระศุกร สถิต..................................
๒๓. ฝายกฺรุงพฺระนครศฺรีอโยธฺยา คิสํเดจพฺระสฺงฆราชาธิปตี	ฝ่ายกรุงพระนครศรีอโยธยา คือ สมเด็จพระสังฆราชาธิบดี ....
๒๔. (วงฺส)พระมหาวิกฺรมพาหุ พฺระคระรฺมมาจารฺยฺยพฺระ ครฺุ ปร......................	วงศ์พระมหาวิกรมพาหุ พระครูธรรมาจารย์ พระ ครู ปร..............................
๒๕. ..ปติศฺรีมหาอุปฺราชเจาพฺระ ญามหาเสนาปตี..	..บดีศรีมหาอุปราชเจ้าพระ ยามหาเสนาบดี
๒๖. ติราชโกษาธิปติพฺระศฺรี สฺวราช วิชยสทฺธา ม....	ติราชโกษาธิบดี พระศรี สวราชวิชัยสัทธา ม...

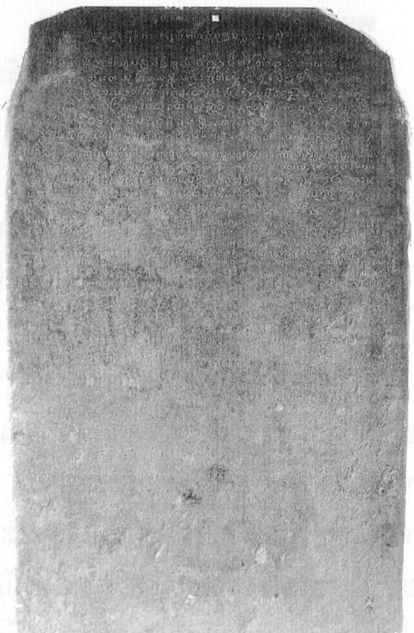
จารึกพระธาตุศรีสองรัก หลัก ๒

ทะเบียนจารึก

อักษร	ธรรมอีสาน
ภาษา	ไทย
ศักราช	พุทธศักราช ๒๔๔๙
จารึกอักษร	จำนวน ๑ ด้าน มี ๔๔ บรรทัด
วัตถุจารึก	ศิลา
ลักษณะวัตถุ	รูปใบเสมา
ขนาดวัตถุ	กว้าง ๘๐ ซม. สูง ๒๕๐ ซม. หนา ๔๕ ซม.
บัญชี/ทะเบียนวัตถุ	ลย. ๑
พบเมื่อ	พุทธศักราช ๒๕๑๒
สถานที่พบ	เจดีย์ศรีสองรัก พระธาตุศรีสองรัก อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย
ผู้พบ	ไม่ปรากฏหลักฐาน
ปัจจุบันอยู่ที่	พระธาตุศรีสองรัก อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย
พิมพ์เผยแพร่	ในนิตยสารศิลปากร ปีที่ ๑๓ เล่ม ๑ พ.ศ. ๒๕๑๒ หน้า ๖๑ – ๖๖

ประวัติ จารึกพระธาตุศรีสองรัก นี้เป็นจารึกที่พระครูรุณและพระแก้วอาสา นายอำเภอด่านซ้าย ได้จำลองขึ้น โดยคัดลอกข้อความจากจารึกเดิมไว้ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๙ แทนศิลาจารึกของเดิมที่ถูก ม.ปาวี ชาวฝรั่งเศสขนย้ายไปประเทศลาว จารึกพระธาตุศรีสองรักเดิมนั้น สมเด็จพระมหาจักรพรรดิ์ กษัตริย์แห่งอาณาจักรอยุธยา กับพระไชยเชษฐาธิราช กษัตริย์แห่งอาณาจักรล้านช้าง ได้ทรงร่วมกันสถาปนาขึ้นเพื่อประกาศความสัมพันธ์มีฐานะเป็นมิตรประเทศที่มีไมตรีต่อกันระหว่างกรุงศรีอยุธยากับกรุงศรีสัตนาคนหุต(ล้านช้าง)

เมื่อ พ.ศ. ๒๑๐๓ และประดิษฐานจารึกไว้ที่เจดีย์ศรีสองรัก ในพระธาตุศรีสองรัก อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย แต่ศิลาจารึกของเดิมนั้น ปัจจุบันชำรุดแตกออกเป็นชิ้นเล็กๆ เก็บอยู่ในหอพระแก้ว เมืองเวียงจันทน์ ประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว หอสมุดแห่งชาติได้รับความอนุเคราะห์จากกระทรวงการต่างประเทศแจ้งให้สถานเอกอัครราชทูต ณ เวียงจันทน์ ดำเนินการขอทำสำเนาส่งมาให้ ๒ ชุด รวม ๔ แผ่น โดยเสียค่าใช้จ่ายเป็นเงิน ๑,๖๘๘ กีบ คิดเป็นเงินไทยเท่ากับ ๓,๔๔๔.๒๐ บาท เมื่อวันที่ ๕ ส.ค. ๒๕๒๓ จารึกพระธาตุศรีสองรักนี้ เมื่อพิมพ์เผยแพร่ในนิตยสารศิลปากร ใช้ชื่อเรียกว่า คำอ่านศิลาจารึกฯ การนำจารึกมารวมพิมพ์ในครั้งนี้ได้เปลี่ยนชื่อจารึกใหม่ ใช้ชื่อว่า จารึกพระธาตุศรีสองรัก หลัก ๒

จารึกพระธาตุศรีสองรัก หลัก ๒ ลย.๑

คำจารึก	คำอ่าน
๑. ....พร....................	............พระ.....................
๒. ....วนัคริสจกัรปี ๑๙๐๖.........	.......วันคริสจักรปี ๑๙๐๖.....
๓. ตรงกบัวนั ๕ฯ ๗ ค่ำ ปีมเมียอตฐสก จุลสงกลาด ๑๒๖๘ ปลี	ตรงกับวัน ๕ฯ ๗ ค่ำ ปีมะเมีย อัฏฐศก จุลศักราช ๑๒๖๘ ปี
๔. นมามิรตฺตนเตยฺยํสพฺพสิทฺธิสวสฺสดี จักลาว นิทานตำนานสิลาเลกพรยา	นมามิ รตฺตนเตยยํ สพฺพสิทฺธิ สวสฺสดี จะกล่าวนิทานตำนานศิลาเลก พระยา
๕. ธมฺ มิกฺกราดตงัแตสุพฺรหฺมสนตฺสงักลารดติ เล้ก ได้พนั ๔ รอย ๘๒ โทสกปีวอกอ	ธรรมิกราช ตั้งแต่สุพรหมสันตุ ศักราชอติเรกได้ ๑๔๘๒ โทศก ปีวอก อ
๖. ติตวํรพุทธสาสสนาตงัแตพรพุทธเจ้า สรเด้จเข้าสูนีรพพานไปแลวได ๒ พนั	ดีตพระพุทธศาสนา ตั้งแต่พระพุทธเจ้า เสด็จเข้าสู่นิรพานไปแล้ว ได้ ๒
๗. รอย ๓ ปีจิงมีมหากรสตฺตาทิราดเจ้า ๒ พรองธรงนามมกอรชีวาพรยา ธมฺมิกราดตน เปน	๑๐๓ ปี จึงมีมหากษัตราธิราชเจ้า ๒ พระองค์ ทรงนามกรชื่อว่า พระยา ธรรมิกราช ตน เป็น
๘. อาดไนเมิงจนฺทบุรีสีสตฺตนาคฺค มหุตฺตมหานคอรบวอรนราชทาณีแต	อาชญ์ ในเมืองจันทบุรี ศรีสัตตนาค มหุตมหานคํรบวรราชธานี แต่
๙. นนัยงัมีพรมหากรสดัเอักอัง ๑ ชีวา มหาจกฺกสรติตถวรราชาทิราดตันเป็น อาดไนเมิง	นั้น ยังมีพระมหากษัตริย์เอกองค์ ๑ ชื่อว่า มหาจักรพรรดิ์สรติตถะพระราชาธิราชตนเป็น อาชญ์ในเมือง
๑๐. กรุงสีอโยทิยามหาดีหลกนพพรตูตนบูรีสี มหานคอรบํวอรนราชธาณีบูรีเลิงลมพุรหฺม จารีสีมหา	กรุงศรีอโยธิยามหาดิลกนพรัตนบุรีศรีม มหานครบวรราชธานีบุรีเริงรมย์พรหม จารีศรีมหา
๑๑. กสดัเจ้าทงั ๒ คำจึงปองหิตฺปรโยชนะ สรบดต่กนัคนัตงัคำต่พรสาสสนาพร ตถาคตเจ้า เทา ๕ พนัพรวสฺสาค่	กษัตริย์เจ้าทั้งสองก็จึงปองหิตประโยชน์ สบถต่อกัน ครั้นตั้งคำต่อพระศาสนาพระ ตถาตคเจ้าเท่า ๕๐๐๐ พระวัสสา ก็
๑๒. จิงตงัเมตฺตาไมตีจีดคีดไหเปนปรโยชนะ แกแผนดินทงั ๒ คีคองผารบไนทำ หนักหนาคํจึงไชราชาม	จึงตั้งเมตตาไมตรีจิต คิดให้เป็นประโยชน์ แก่แผ่นดินทั้งสอง คือคองผารบในธรรม หนักหนา ก็จึงใช้ราชาม

คำจารึก	คำอ่าน
๑๓. หาอำมาดไปเถิงมหาอุปฺปหลาดเจ้าทงั ๒ ไหนำคองคดีไมตีทำปรรมตฐู สุกขเปนอนัยิงจิงพอมกนั	หาอำมาตย์ไปเถิงมหาอุปราชเจ้าทั้งสอง ให้นำคองคดีไมตรีธรรม ปรมัตถ สุขเป็นอันยิ่ง จึงพร้อมกัน
๑๔. ทงั ๒ กรสดัไหไปนิมนเอาพรสรงฆเจ้า ตนธรงสีนอนับํรสุดตนชืวาพรมหา อุปฺปรีตน ๑ แลวจิงนิมนพรอริยะ กรสปรตน	ทั้งสอง กษัตริย์ให้ไปนิมนต์เอาพระสงฆ์เจ้า ตนทรงศีลอันบริสุทธิ์ ตนชื่อว่าพระมหา อุปรี(อุบาลี)ตน ๑ แล้วจึง นิมนต์พระอริยะ กัสสปตน
๑๕. ๑ แลวจิงนีมนพรมหาธมฺมเสนาปตูติตน ๑ แลวจิงนัมนพรพุทธวิราสมหาเถนตน ๑ แลวจิงนีมนพรสธมฺมรงัสีมหา	๑ แล้วจึงนิมนต์พระมหาธรรมเสนาบดีตน ๑ แล้วจึงนิมนต์พระพุทธวิลาสมหาเถรตน ๑ แล้วจึงนิมนต์พระสุธรรมรังสีมหา
๑๖. เถนตน ๑ แลวจิงนีมนพรวิริยาทิกมุณณี ตน ๑ พรสงฆเจ้าทงั ๗ ตนนีมีลูสิด บวัรบดั ๑๐ ตนซูตนแลพร สงฆเจ้าอนัอยูฝายกรุงสีอโยทยา	เถรตน ๑ แล้วจึงนิมนต์พระวิริยาธิกมุนี ตน ๑ พระสงฆ์เจ้าทั้ง ๗ ตนนี้ มีลูกศิษย์ บัวระบัด ๑๐ ตน ซู่ตนแล พระ สงฆ์เจ้าอันอยู่ฝ่ายกรุงศรีอโยธยา
๑๗. ตน ๑ ชีวาพรคูบรมมจาริยะตน ๑ พร อาริยะมุณณีตน ๑ มีพรสีรวิสุทธอุตตมเปน เค้าเปนปรทานแลมีพรคูสุเมทาลุจิวิญ ญาตน ๑ มี	ตน ๑ ชื่อว่าพระครูบรมจาริยะตน ๑ พระ อาริยะมุนีตน ๑ มีพระศรีวิสุทธอุตตมเป็น เค้าเป็นประธาน แลมีพระครูสุเมธารุจิวิญ ญาตน ๑ มี
๑๘. มหาสุธมฺมาตุรยตน ๑ มีมหาพฺรหฺมสาร ตน๑มีมหาราชมุณณีตน๑แลพรสงฆเจ้า๗ตน ตนนีมีลูสิดบวัรบดั ๑๐ ตนซูตนแลมหา	มหาสุธรรมมาตุลยตน ๑ มีมหาพรหมสาร ๑ มีมหาราชมุนีตน ๑ และพระสงฆ์เจ้า ๗ ตนนี้มีลูกศิษย์บัวระบัด ๑๐ ตน ซู่ตนแลมหา
๑๙. อำมาดฝายกรุงสีสตฺตนาคบูรีคือง จนฺทปรสิทธิราดพกักดีหมีรอุปฺปนารีลูเมัย พอมกนัสำริถธ ไมตีรกัแพงกบั มหาอำมาดฝายกรุงสีอโยทยา	อำมาตย์ฝ่ายกรุงศรีสัตตนาคบุรี คือองค์ จันทประสิทธิ์ราชภักดี หมื่นอุปนารีลูกเมีย พร้อมกันสัมฤทธิ์ ไมตรีรักแพง กับ มหาอำมาตย์ฝ่ายกรุงศรีอโยธยา

คำจารึก	คำอ่าน
๒๐. มหาดิหลกนพรตฺตนมหานคอรค่พอมกนั คนัพรสงฆแลมหาอามาดทงั ๒ ค หมายมาชุมนุมกนัในทีจัหิลนำสดัจา พรสงฆผูธรง	มหาดิลนพรัตนมหานคร ก็พร้อมกัน ครั้นพระสงฆ์แลมหาอำมาตย์ทั้งสอง ก็ หมายมาชุมนุมกันในที่จะหลั่งน้ำสัจจา พระสงฆ์ผู้ทรง
๒๑. สินบริสุดแลหลวงราชามหาอามาดค่ เอานำสจจไนกรออมแกวแหงพรมหา กรสดัเจ้าทงั ๒ เจือกนัเปนกรออมแกว อนัดยวกนัแลวจิงเอา	ศีลบริสุทธิ์ แลหลวงราชามหาอำมาตย์ ก็ เอาน้ำสัจจาในกระออมแก้วแห่งพระมหา กษัตริย์เจ้าทั้งสอง เจือกันเป็นกระออมแก้ว อันเดียวกันแล้วจึงเอา
๒๒. นำไนเมิงหงสาในกรออมทองแหงมหา กรสดัทงั ๒ เจือกนัเปนกรออมทองอนั ดยวกนัแลว จิงเอานำพตฺตพงั จาไนกรออมนำแหงมหาอุปปหลาด	น้ำในเมืองหงสา ในกระออมทองแห่งมหา กษัตริย์เจ้าทั้งสอง เจือกันเป็นกระออมทองอัน เดียวกัน แล้วจึงเอาน้ำพัฒน์ตระพัง จา ในกระออมน้ำแห่ง มหาอุปราช
๒๓. เจ้าทงั ๒ เจือกนัเปนกรออมนำอนัดยว กนัแลวจิงเอานำไนกรออมแกวแลวเอา นำไนกรออมเงินแหงมหาอามาดทงั ๒ เจือกนั	เจ้าทั้งสองเจือกัน เป็นกระออมน้ำอันเดียว กัน แล้วจึงเอาน้ำในกระออมแก้ว แล้วเอา น้ำในกระออมเงินแห่งมหาอำมาตย์ทั้งสอง เจือกัน
๒๔. เปนกรออมเงินอนัดยวกนัแลวไหอาน สตฺตยาวาดงันีสมเดจัพรมหากลดั เจ้ากรุงสีสตตนัาสมเดจัพรมหากสดั เจ้าเอากรุงสือ	เป็นกระออมเงินอันเดียวกัน แล้วให้อ่าน สัตยาว่าดังนี้ สมเด็จพระมหากษัตริย์ เจ้ากรุงศรีสัตตนาค สมเด็จพระมหากษัตริย์ เจ้าเอากรุงศรีอ
๒๕. โยทิยามหาดิหลกจิงมีพรราชวงสา ๒ พรองจิงจากบันางไหเปนพรราชไมตี โดยปุพพปรเวณีเพื่อจกัสืบเชือคีสุริยวง สาแลยาตติวงสาพนัทุนิมิตวา	โยธิยามหาดิลก จึงมีพระราชวงศา ๒ พระองค์ จึงจากับนาง ให้เป็นพระราชไมตรี โดยปุพพ ประเวนี เพื่อจักสืบเชื้อคือสุริยวง ศา แลญาติวงศาพันธุนิมิตว่า
๒๖. อุสาสำมนาเพือจัไหเปนบํรมมสุกฺขสวสฺสดี เป็นปรโยชนะแกสมฺมนพราหฺมนาอาจาน เจ้าชาวปรชานาราดทลัาตาบต่	อุสาห์สัมมนา เพื่อจะให้เป็นบรมสุขสวัสดี เป็นประโยชน์แก่สมณพราหมณาอาจารย์ เจ้า ชาวประชานา ราษฎรทล้า ตราบต่อ

คำจารึก	คำอ่าน
๒๗. เท้าถวรกป้อนันีเปนเค้าเปน ปรทานสาคดีไนมหาปตถภีคิริตไคหอม หวยภูเขารตรสิรวํรขจงเปนเอกสิมมา ปริมนดร	เท่าถ้วนกัป อันนี้เป็นเค้า เป็น ประธานสาคดี ในมหาปฐพีคิริต ใกล้ห้อม ห้วยภูเข้ารตรสิรวว?ขอจงเอาเป็นเอกสีมา ปริมณฑล
๒๘. เปนอนัดยวกนักยงกมงามนทนเทา พงพนัลูเต้าหลานเหลัรอยาไดซิงชวง หลวงดานแดนแสนหยาอยาไดกทำโรบ ลยวแกกนัจนเท้า	เป็นอันเดียวกันเกลี้ยงกลมงามมณฑลเท่า พงศ์พันธุ์ ลูกเต้าหลานเหลน อย่าได้ชิงช่วง ล่วงด่านแดนแสนหญ้า อย่าได้กระทำโลภ เลี้ยวแก่กันจนเท่า
๒๙. สยงพรอาทิดพรจนัเจ้าตก ลงมาอยูเหนือแผนดินอนันีเทินคนัอาน สจจอทิตฐานทงั ๒ ฟายแลวพรสงฆแล อำมาดทงั๒ฟายค่ลังนำ สจฺจไนมหาปตถภี	เสี่ยง พระอาทิตย์พระจันทร์เจ้าตก ลงมาอยู่เหนือแผ่นดินอันนี้เทอญครั้นอ่าน สัจจอธิษฐานทั้ง ๒ ฝ่ายแล้วพระสงฆ์แล อำมาตย์ทั้งสองฝ่ายก็หลั่งน้ำสัจจในมหาปฐพี
๓๐. แมนสงฆทงั ๒ ฟายกรสดัค่มีใจภิรม ชมชืนยินดีมีเสนหาไมตีรกัแพงกนัเทา สยงมหาปตถภีพุทธทนัดอรกปั ๑ แลวบมิไห กทำโรบลยวแกกนัเลิยตงัแตอนั กทำสาง	แม้นสงฆ์ทั้งสองฝ่าย กษัตริย์ก็มีใจภิรมณ์ ชมชื่นยินดี มีเสน่หาไมตรีรักแพงกันเท่า เสี้ยงมหาปฐพีพุทธันดรกัป ๑ แล้วบ่มิให้ กระทำโลภเลี้ยวแก่กันเลย ตั้งแต่อัน กระทำสร้าง
๓๑. แปงอุทิธสเจดีสีมหาทาดไหเปนเอก สิมมาอนัดยวกันไวไหเปนหลักดานตงั แตหลักดานนีไปนำของแลนำนาน เกิงกันนีแลนำของแลนำนานค่ปนั(ดาน)	แปลงอุทิศเจดีย์ศรีมหาธาตุ ให้เป็นเอก สีมาอันเดียวกันไว้ให้เป็นหลักด่าน ตั้ง แต่หลักด่านนี้ไปน้ำของ แลน้ำน่าน กึ่งกันนี้แลน้ำน่านก็ปันด่าน
๓๒. แดนกนัโคกไมติดกนันิแลแรกกทำ สางแปงอุทิธสเจดีทาดสี ๒ รกัเจ้า สางปีวอกโทสกเถิงปีกุรเบงยสก เดิน ๖ ขึน ๑๔ คำพำวาไดจิตตฤกษราสี	แดนกันโคกไม้ติดกันนี้แล แรกกระทำ สร้างแปลงอุทิศเจดีย์ธาตุศรีสองรัก เจ้า สร้างปีวอกโทศก เถิงปีกุนเบญจศก เดือน ๖ ขึ้น ๑๔ ค่ำ พ่ำว่าได้จิตฤกษ์ราศี

คำจารึก	คำอ่าน
๓๓. พรอาทอคสถิดสิริราดมีพรมหาอุปปหลาด	พระอาทิตย์สถิตศิริราชมีพระมหาอุปราช
เจ้าทงั ๒ พรยาพรหวัเมิงมนทมุกข	เจ้าทั้งสอง พระยาพระหัวเมืองมันทมุข
แสนหมีรชุมนุมกนัไนอนาสนัทสิมมา	แสนหมื่นชุมนุม กันในอนา สัณฑ์สีมา
๒ รกัเถิงเดิน ๖ เพงวัน ๕ ค่สรหลองแล	สองรักเดือน ๖ เพ็ญวัน ๕ ก็ฉลองแล
๓๔. บรบ๋วรพรปหดัสถิดมงักอรราสี	บริบวร พระพฤหัสบดีสถิตมังกรราศี
พรอาทิดสถิดสิงราสีพรจนัสถิด	พระอาทิตย์สถิตสิงห์ราศี พระจันทร์สถิต
ตุรราสีพร ๓ สถิดกุมราสีพร	ตุลาราศี พระอังคารสถิตกุมภ์ราศีพระ
พุดสถิดเมดราสีพรปหดัพร	พุธสถิตเมษราศี พระพฤหัสบดีพระ
เสาสถิดเมถุรราสี	เสาร์สถิตเมถุนราศี
๓๕. พรสุสถิดมินราสีพรราหูสถิด	พระศุกร์สถิตมีนราศี พระราหูสถิต
มงักรอรราสีพรลคคนาสถิดเมถุรราสีพํ	มังกรราศี พระลัคนาสถิตเมถุนราศีพอ
เมือแลวจตุตุนาริกาบาดสายา	เมือแล้วจตุนาฬิกาบาท สายาห์
๔ หลม มีคนสงฆมหานาดแลสงฆฟาย	๔ ล่ม มีคณะสงฆ์มหานาคแลสงฆ์ฝ่าย
๓๖. กรุงสีสตตน้าคีพรสงฆราชาเปน	กรุงศรีสัตตนาค คือพระสังฆราชาเป็น
เค้าเปนปรทานคีพรวตฺตมหา	เค้าเป็นประธาน คือพระวัตตมหา
สุวณฺณคูหาตน ๑ มห(า) ญาณวชิรวณฺณ	สุวรรณคูหาตน ๑ มหาญาณวชิรวรรณ
ราสีสากยาสงฆทลัาแลพรม	ราศีสากย สงฆ์หล้าแลพระม
๓๗. หาอุปปหลาดราชสีวิพกัดีพรวยงอ่หตฺ	หาอุปปราชสีหวิภักดีพระเวียงอรหัต
ตกานพรยาพนรเทดนายกเจ้าทิพมนทา	การพระยาพลเทศนายกเจ้าทิพย์มณฑา
เจ้าคียสถยนอนัพรยามหานามหมีร	เจ้าคียเสถียรอันพระยามหนามหมื่น
๓ แสน ๓ หมีรเจ้าขุร	๓ แสน ๓ หมื่น เจ้าขุน
๗๘. หมีรขุรแสนทลัาพรสงฆฟายกุงสี	หมื่นขุนแสนทล้าพระสงฆ์ฝ่ายกรุงศรี
อโยทิยาคีสมเดฃพรสงฆราชาทิปตฺติ	อโยธิยาคือสมเด็จพระสังฆราชาธิบดี
พรสงฆนายกคีพรอริยะกรสป	พระสงฆนายกคือพระอริยะกัสสป
คีพรทมมโคต (ม)	คือพระธรรมโคดม

คำจารึก	คำอ่าน
๓๙. มุณณีคือพรอริยะวงสาคีพรมหานพ พาหุคีพรคุบุรมมจริยะแลพรมหา กรสดัเจ้าทงั ๒ พรองจิงปราณนา เปนพรยา	มุนี คือพระอริยวงศา คือพระมหานพ พาหุ คือพระครูบรมจริยะ และพระมหา กษัตริย์เจ้าทั้งสองพระองค์ จึงปรารถนา เป็นพระยา
๔๐. พุนทุมิตตสมเดษบพิดพรจากรุงพร นคอรอโยทิยามหาดิหลกกลาวแกอคค ชายาแกพรรตฺตน	พันธุมิตร สมเด็จบพิตรพระเจ้ากรุงพระ นครอโยธิยามหาดิลกกล่าวแก่อัคร ชายาแก่พระรัตน
๔๑. บุพพทธิราชเจ้ากรุงพรมหานคอรคีโคต (กรุง) นาคนหุตตสืบสุริยะพนทุพงสา	ปุพพธิราชเจ้ากรุงพระมหานครคือโคต (กรุง) นาคนหุตสืบสุริยะพันธุวงศา
๔๒. วณณวงสาธิราชสมเดษพรกรสตฺตา รีราจ้า อนาสนทสิมมาไนวนั ๖	วรรณวงศาธิราช สมเด็จพระกษัตรา ลีลาจากอนาสัณฑ์สีมาในวัน ๖
๔๓. เดิน ๖ แรมคำ ๑ ค่แลวนาริกา ๓ บาด สมเดษไปยงัพรนครจนัทบุรีคี	เดือน ๖ แรมค่ำ ๑ ก็แล้วนาฬิกา ๓ บาท สมเด็จ (เสด็จ) ไปยังพระนครจันทบุรีคือ
๔๔. โคต (กรุง) นาคนหุตตมหานคอรปถม ธมฺมสมนัตา	โคต (กรุง) นาคนหุตมหานครปฐม ธรรมสมันตา

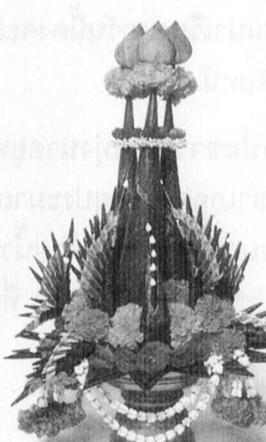

นิยามศัพท์ เฉพาะพระธาตุศรีสองรัก

เลขที่	ศัพท์	ความหมาย
๑.	ศักราช ๑๔๘๒	หมายความถึง มหาศักราช ตรงกับพุทธศักราชเท่าใดให้เอา ๖๒๑ บวกเข้า ตามศักราชที่กล่าวนี้ ก็ตรงกับพุทธศักราช ๒๑๐๓
๒.	นีรพาน	เข้าสู่นิพพาน
๓.	จิง	จึง
๔.	อาชญ์	อำนาจ หมายถึงความเป็นใหญ่
๕.	เริงรมย์	สนุก บันเทิงใจ พึงใจ
๖.	พรหมจารี	ผู้ตั้งอยู่ในธรรม มีเว้นจากเมถุน เป็นต้น เช่น พระภิกษุ หญิงที่ยังบริสุทธิ์
๗.	ปอง	มุ่ง,หวัง,มุ่งหมาย
๘.	วัสสา	ปี,ฤดูฝน
๙.	หิต	ความเกื้อกูล ประโยชน์
๑๐.	ตถาคต	พระนามของพระพุทธเจ้า
๑๑.	คองผารบ	ข้อปรารภ เรื่องปรารภ เรื่องที่พูดกัน
๑๒.	คองคดี	เรื่องราวต่างๆ ทางการดำเนิน
๑๓.	ปรมัตถ	ประโยชน์อย่างยิ่ง ความจริงอันเป็นที่สุด
๑๔.	บัวระบัด	ปรนนิบัติ คอยปฏิบัติรับใช้
๑๕.	ซู่ตน	ทุกตน ทุกคน
๑๖.	สัมฤทธิ์	ความสำเร็จ
๑๗.	ฮักแพง	รักอย่างสงวน รักอย่างหวงแหน
๑๘.	พัฒน์	ความเจริญ

เลขที่	ศัพท์	ความหมาย
๑๙.	ตระพังจา	ภาชนะชนิดหนึ่งสำหรับใส่น้ำ ทำพิธีต่างๆ ตามลัทธิไสยศาสตร์
๒๐.	หมาย	มุ่ง คาด กะ กำหนด
๒๑.	น้ำสัจจา	น้ำแห่งความจริง น้ำสาบาน
๒๒.	สัตยา	คำสัญญา คำมั่น คำสาบาน
๒๓.	ปุพพะประเพณี	ตามขนบธรรมเนียมหรือแบบแผนแต่เก่าก่อน
๒๔.	พันธุนิมิต	เครื่องหมายแห่งญาติพี่น้อง
๒๕.	อุษารมณ์	อารมณ์อันสดชื่นแจ่มใจ
๒๖.	กัป	ระยะเวลานานเหลือเกิน โบราณถือว่าโลกประลัยครั้งหนึ่ง
๒๗.	ปถพี	แผ่นดิน
๒๘.	เอกสิมม	เป็นดินแดนอันเดียวกัน
๒๙.	อย่าได้ซิงช่วง	ไม่ให้ล่วงล้ำอธิปไตย หรือเขตแดน ล่วงด่านแดนซึ่งกันและกันแสนหญ้า
๓๐.	โลภเลี้ยว	ไม่ซื่อตรง
๓๑.	เสี้ยง	สิ้น หมด เกลี้ยง
๓๒.	พุทธันดร	เวลาระหว่างพระพุทธเจ้าองค์หนึ่งกับอีกองค์หนึ่งบังเกิดขึ้น
๓๓.	เกิ่ง	ครึ่ง กลาง
๓๔.	สร้างแปง	ทำขึ้น ก่อสร้างขึ้น
๓๕.	อุเทสิกเจดีย์	เจดีย์ที่ทำเพื่อประโยชน์อย่างใดอย่างหนึ่ง
๓๖.	น้ำของ	แม่น้ำโขง
๓๗.	ปีวอกโทศก	หมายถึงปีวอก จุลศักราช ๙๒๒ ซึ่งมีเลข ๒ อยู่ท้าย จึงเรียกว่า โทศก อยากทราบตรงกับ พ.ศ.ใดให้เอา ๑๑๘๑ บวก

เลขที่	ศัพท์	ความหมาย
๓๘.	ปีกุนเบญจศก	หมายถึงปีกุน จุลศักราช ๙๒๕ ซึ่งมีเลข ๕ อยู่ท้าย จึงเรียกว่า เบญจศก อยากทราบตรงกับ พ.ศ. ใด ให้เอา ๑๑๘๑ บวก
๓๙.	พ่ำ	พร้อม พอดี
๔๐.	อาณาสัณฑ์	เขตป่าดง ราวป่า
๔๑.	บรบวร	บริสุทธิ์ เสร็จเรียบร้อย
๔๒.	พันธุมิตร	เป็นมิตรกันดุจญาติพี่น้อง หรือวงศ์วานเดียวกัน
๔๓.	ลีลา	การเยื้องกราย ท่าทางอันงาม
๔๔.	บาท	หนึ่งในส่วนสิบของชั่วโมง หรือ ๖ นาที
๔๕.	สมันตา	โดยรอบ ใกล้เคียง

สถานที่เกี่ยวข้อง
กับการสร้างพระธาตุศรีสองรัก

หลักฐานแสดงว่าไทยและลาว มาร่วมกันสร้างพระธาตุศรีสองรัก อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย ได้แก่

๑. นาไทย เป็นทุ่งนาซึ่งอยู่ถัดองค์พระธาตุศรีสองรัก ไปทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือทางฝั่งซ้ายห้วยน้ำหมัน ทุ่งนาแห่งนี้เชื่อกันว่าเป็นทุ่งนาที่ ชาวไทยสมัยกรุงศรีอยุธยา ที่มาสร้างพระธาตุศรีสองรักพำนักอยู่ จึงให้ชื่อนาแห่งนี้ว่า **"นาไทย"**

๒. นาเวียง เป็นทุ่งนาซึ่งอยู่ถัดที่ตั้งอำเภอด่านซ้าย ไปทางทิศเหนือประมาณ ๑ กิโลเมตร เป็นทุ่งนาซึ่งเชื่อกันว่าชาวเมืองเวียงจันทน์ ที่มาสร้างพระธาตุศรีสองรักพำนักอยู่ จึงให้ชื่อว่า **"นาเวียง"** และคำว่า **"นาเวียง"** ยังเป็นชื่อหมู่บ้านแห่งหนึ่งของอำเภอด่านซ้าย ตั้งอยู่ริมทุ่งนาเวียง ทางฝั่งขวาห้วยน้ำหมัน ดังนั้น ชาวบ้านนาเวียงทุกวันนี้คงจะมีเชื้อสายมาจากชาวเมืองศรีสัตนาคนหุต ร่มขาว เวียงจันทน์

๓. นาผ้าขาวหรือนาปะขาว เป็นทุ่งนาอยู่ทางทิศตะวันออกของที่ตั้งอำเภอด่านซ้าย ห่างจากที่ตั้งอำเภอด่านซ้ายประมาณ ๑ กิโลเมตร ปัจจุบัน คือ บริเวณวัดโพนชัย กับพระพุทธบาท ทางฝั่งขวาห้วยน้ำหมัน เชื่อกันว่าเป็นที่พำนักของพระสงฆ์ อำมาตย์ และชีปะขาว หรือตาปะขาว ที่มาร่วมทำพิธีสร้างพระธาตุศรีสองรัก

การบูรณะซ่อมแซมพระธาตุศรีสองรัก

พระธาตุศรีสองรัก ตั้งแต่อดีต – ปัจจุบัน ขณะนี้มีอายุประมาณ ๔๔๔ ปี ได้มีการบูรณะซ่อมแซมมาแล้ว ๒ ครั้ง คือ

๑. บริเวณย่อมุมไม้ ๑๒ ทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ คือ ทางด้านริมฝั่งห้วยน้ำหมัน เมื่อวันที่ ๒๕ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๗๘ วันนั้นฝนตกหนัก ฟ้าร้องสนั่น พื้นดินสั่นสะเทือน เหมือนประหนึ่งแผ่นดินจะพลิก เป็นเหตุให้พระธาตุศรีสองรักพังลงมาครึ่งหนึ่งขององค์เจดีย์ ตรงย่อมุมไม้ ๑๒ ปรากฏว่าได้มีวัตถุมงคลจำนวนมาก เช่นแก้ว แหวน เงิน ทอง เครื่องรางของขลัง หลังจากฟ้าฝนหยุดตก พ่อกวน นางเทียม แสน นางแต่ง ได้เก็บรักษาวัตถุมีค่าบรรจุไว้พร้อมทั้งได้ช่วยกันปั้นอิฐซ่อมแซมบูรณะไว้ตามเดิม

๒. เมื่อวันที่ ๑๖ กรกฎาคม พ.ศ.๒๕๓๒ เวลาประมาณ ๑๕.๐๐ น. ได้เกิดฟ้าผ่าตรงยอดองค์พระเจดีย์ในตอนกลางวันแสกๆ ซีกเดียว เป็นรูใต้ฉัตร แปลกมากยอดเจดีย์นั้นน่าจะพังลงหมดแต่ไม่พัง เป็นที่น่าอัศจรรย์ยิง กรมศิลปากรได้จัดสรรงบประมาณมาทำการบูรณะซ่อมแซมทั้งองค์ เมื่อ พ.ศ. ๒๕๓๔ โดยใช้เงินบูรณะซ่อมแซมทั้งองค์ จำนวน ๓๔๖,๐๐๐ บาท (สามแสนสี่หมื่นหกพันบาทถ้วน) คงรูปเดิมขององค์พระธาตุศรีสองรักให้ปรากฏรูปทรงสง่างาม ตราบเท่าทุกวันนี้ ส่วนเศษอิฐปูนที่กะเทาะออกในการบูรณะซ่อมแซมดังกล่าว พ่อกวน พ่อแสน ได้พร้อมกันสร้างเจดีย์จำลอง บรรจุไว้ ณ บริเวณใต้ต้นโพธิ์ด้านทิศตะวันตกเฉียงใต้ ให้เห็นเป็นประจักษ์ทุกวันนี้

เจดีย์จำลอง
ที่สร้างจากเศษอิฐปูนที่กะเทาะออกในการบูรณะซ่อมแซมพระธาตุศรีสองรัก ที่ใต้ต้นโพธิ์

พิธีสมโภชพระธาตุศรีสองรัก

พิธีสมโภชพระธาตุศรีสองรัก มีขั้นตอนดำเนินการตามลำดับ ดังต่อไปนี้

๑. พิธีบูชาพระธาตุ ในวันเพ็ญเดือน ๖ ตอนเช้าเวลาประมาณ ๙ นาฬิกา เจ้ากวน นางเทียม แสน นางแต่ง และชาวบ้านที่มีความชำนาญในพิธีการจะช่วยกันจัดเครื่องเพื่อทำพิธีบูชาองค์พระเจดีย์ เครื่องบูชานั้นมีกระทงใหญ่ ๑ กระทง กว้างประมาณ ๒ ศอก กระทงน้อย ๘ กระทง กว้างยาวประมาณ ๑ คืบ ขอบกระทงทำด้วยกาบกล้วยและไม้ตอก(ไม้ไผ่ ทำเป็นเส้นตอก) สอดประสานให้เป็นรูป ๔ เหลี่ยม เหมือนเตาไฟเชิงกราน ก้นกระทงใช้ไม้ตอกสอดสานกันแล้วกรุด้วยกาบกล้วย กระทงใหญ่ใส่เครื่องบูชาอย่างละ ๑๐๐ กระทงน้อยใส่เครื่องบูชาตามจำนวนของกำลังวัน คือแล้วแต่วันเพ็ญเดือน ๖ ปีนั้น จะตรงกับวันอะไร ก็ใส่เครื่องบูชาตามกำลังของวันนั้นๆ เครื่องบูชาที่ใส่ในกระทง ได้แก่ เมี่ยง หมาก กล้วย อ้อย แกงส้ม แกงหวาน ขนมต่างๆ และมีช่อและธง(ชาวบ้านเรียกว่า ธุง) ตามจำนวนเครื่องดังกล่าวด้วย (ช่อ คือไม้ไผ่มาฝานเป็นปื้นแบบไม้ตอก ใช้มีดผ่าให้เป็นฝอยตอนปลายให้ตั้งขึ้น ส่วนธงทำแบบเดียวกับช่อ ใช้คมมีดขูดฝานให้เป็นฝอยตั้งลง) ส่วนกระทงน้อย แต่ละกระทงจะใส่เครื่องบูชาตามกำลังวันนั้นๆ คือให้ใส่เครื่องบูชาดังกล่าวแต่ละอย่างตามจำนวนดังนี้

วันอาทิตย์	๖
วันจันทร์	๑๕
วันอังคาร	๘
วันพุธ	๑๗
วันพฤหัสบดี	๑๙
วันศุกร์	๒๑
วันเสาร์	๑๐

นอกจากนี้ยังทำ "**กะเบียนย่อง**" ซึ่งสานด้วยไม้ไผ่รูปแบนๆ สี่เหลี่ยมเหมือนขันโตก มีตีนสูง จำนวน ๑๐๐ใบ โดยใส่อาหารคาว ๕๐ ใบ ใส่อาหารหวาน ๕๐ ใบ แล้วจัดเครื่องดังกล่าวเข้าไปตั้งใกล้องค์พระธาตุศรีสองรัก ริมกำแพงแก้วด้านนอก จึงนิมนต์พระสงฆ์ ๔ รูป มาสวดพระพุทธมนต์ ซึ่งมีเครื่องดังกล่าวเป็นเครื่องบูชา เมื่อพระสงฆ์สวดมนต์เสร็จแล้วก็กรวดน้ำใส่กระทงและกระเบียนย่องทุกอัน ให้เสร็จก่อนเพล ในขณะที่ประชาชนมาชุมนุมกันนานแล้ว เมื่อกรวดน้ำเสร็จก็จะยกกระทงใหญ่ไปล่องน้ำในลำน้ำหมันซึ่งอยู่ใกล้องค์พระธาตุศรีสองรัก ส่วนกระทงน้อยยกไปบูชาตามบริเวณริมวัด สำหรับกระเบียนย่องยกไปวางไว้บนกำแพงแก้วรอบองค์พระธาตุศรีสองรัก เป็นเสร็จพิธีการบูชาธาตุ

๒. **พิธีสรงธาตุ** เป็นพิธีที่ทำภายหลังเมื่อทำพิธีบูชาพระธาตุเสร็จแล้ว โดยผู้สรงเอาน้ำอบน้ำหอมใส่ขันแล้วใช้ดอกไม้จุ่มซัดไปรอบๆ องค์พระธาตุฯ การสรงธาตุ กระทำดังนี้ ฝ่ายชายให้เข้าไปในวงกำแพงแก้วรอบองค์พระเจดีย์ พร้อมกับขันน้ำอบน้ำหอม มีเจ้ากวนเป็นผู้นำสรง โดยเจ้ากวนเป็นผู้นำ ติดตามด้วยบรรดาแสน ยืนเรียงตามลำดับดังนี้ แสนด่าน (ถัดเจ้ากวน) แสนเขื่อน แสนหอม แสนฮอง แสนหนูรินทร์ แสนคำบุญยอ แสนจันทร์ แสนแก้วอุ่นเมือง แสนบัวโฮม แสนศรีสองฮัก แสนต่างใจ แสนศรีสมบัติ แสนกลาง แสนศรีฮักษา แสนกลางโฮง แสนสุขะ แสนเมืองจันทร์ และแสนกำกับเป็นคนสุดท้าย ต่อจากนั้นจึงจะถึงประชาชนผู้ชาย ส่วนฝ่ายหญิงก็นำโดยนางเทียม ถัดมาก็นางแต่งทั้ง ๔ คน ต่อด้วยประชาชนผู้หญิง ซึ่งจะสรงน้ำใส่กำแพงแก้วรอบนอกองค์พระเจดีย์เท่านั้น จะเข้าไปภายในกำแพงแก้วไม่ได้ การสรงธาตุนี้จะเดินซัดน้ำอบ น้ำหอมรอบองค์เจดีย์ ๑ รอบ เป็นอันเสร็จพิธี..

๓. **พิธีสู่ขวัญธาตุ** พิธีสู่ขวัญธาตุ คือพิธีบายศรีสู่ขวัญธาตุ ซึ่งทำดังนี้ มีขันบายศรี ๔ มุมของพระเจดีย์ มุมละ ๑ ขัน ขันบายศรีนี้ทำมาจากบ้านต่างๆ คือจากบ้านเจ้ากวน ๑ ขัน บ้านนางเทียม ๑ ขัน บ้านนางแต่ง ๑ ขัน และบ้านแสนกลางโฮง ๑ ขัน ในขันบายศรีใส่เครื่องมี เมี่ยง หมาก กล้วย อ้อย ขนม

พร้อมด้วยดอกไม้ เทียนสั้น เทียนเวียนหัว ๑ เล่ม ซึ่งมีความยาวเท่ารอบศีรษะ ข้าวเหนียวนึ่ง ๑ ก้อน และเงิน ขันละ ๔ บาท เฉพาะขันบายศรีของนางเทียม ยังมีขี้ผึ้งเป็นปึกหรือแผ่น ๑ แผ่น ผ้าขาว ๑ วา เป็นพิเศษด้วย เมื่อตั้งขันบายศรี ๔ มุมพระเจดีย์ และจุดเทียนเวียนหัวแล้ว เจ้ากวนพร้อมแสน นั่งตามลำดับดังพิธีสรงธาตุ และประชาชนผู้ชายนั่งเป็นวงรอบองค์พระเจดีย์ตอนในกำแพงแก้ว ส่วนผู้หญิงนั่งรอบนอกกำแพงแก้ว โดยมีนางเทียมและนางแต่งเป็นหัวหน้า แล้วมีผู้กล่าวคำสวดหรือคำสู่ขวัญธาตุคนหนึ่ง ปกติเป็นหน้าที่ของแสนด่าน หรือ แสนเขื่อน คำกล่าวนั้นเป็นทำนองอ้อนวอนพระเจดีย์ให้ดลบันดาลให้ประชาชนผู้มาร่วมชุมนุมและผู้ที่เคารพนับถือทั้งหลายให้อยู่เย็นเป็นสุขทั่วหน้า ขณะกล่าวคำสู่ขวัญทุกคนประนมมือ พอผู้สวดกล่าวจบบรรดาผู้นั่งอยู่บริเวณนั้นยกมือไหว้ขึ้นจรดหน้าผากพร้อมกันเป็นเสร็จพิธี ก่อนกล่าวคำสู่ขวัญธาตุมีการกล่าวคำคารวะพระธาตุคือว่านโม ฯลฯ ๓ จบ แล้วกล่าวคำต่อไปนี้ **"นะคะโลเก เทวะโลเก ชมพูทิเป ตาวะติงเส ชินนะธาตุโย อรหันตา นะมามิ"** (กล่าว ๓ จบ) แล้วจึงกล่าวคำสู่ขวัญพระธาตุศรีสองรัก คำบูชาพระธาตุศรีสองรักนี้ ใช้ในทุกโอกาสที่ผู้ใดผู้หนึ่งไปกราบนมัสการพระธาตุศรีสองรักอีกด้วย

คำสู่ขวัญพระธาตุศรีสองรักมีดังนี้ (ว่า ๓ จบ)

"อุกาสะ อุกาสะ ฝูงข้าทั้งหลาย ทั้งหญิงชายใหญ่น้อย ทั้งข้อยข้าท้ารกา มีทั้งกุมารากุมารีศรีทั้งถ้วนหน้า ข้อยข้าทั้งชายหญิงทั้งชาวเมือง เขาก็เนืองพากันมาพร้อมพร่ำ ทุกสำหมู่ธานีมีบุญ และละแวก, ปากผิดแปลกและเสียงจา, มีทั้งขุนพระยาและขุนหมื่น ชมชื่นพร้อมกันมามีทั้งบุตตะบุตตามีทั้งหลานเหลนหลายชื่นเต้า มีท่านผู้ท่านเจ้าผู้ครองเมือง แต่ชาวเมืองมีมาก อามัดไพร่บุญมา มีชายาและเมียมิ่ง,ลูกแก้วกิ่งกับตน ทรพลมีมากสะพัดพร้อมกันมา เบิกบายศรีพระมหาธาตุอันหนึ่งมีทั้งปราชญ์และคนดายคนทั้งหลายทั้งสังฆเจ้า เณรหนุ่มเหน้ามาตาม สมเลางามบ่น้อย สมสิ่งสร้อยกันมา เบิกบายศรีพระมหาธาตุ อันหนึ่งขอให้หายพยาธิฮ้ายและโรคาอายุวา, ขอให้ฝูงข้าทั้งหลายมีอายุยืนยาวหลายหมื่นโยชน์ ขอให้ได้ตัดบริโลกข้ามสงสาร ขออย่าให้มีโจรมารศัตรูมาผ่าม้างอันหนึ่งขอให้พระมหาธาตุเจ้าเป็นมิ่งเหง้ามิ่งเมืองขวัญ, พันหัวเมืองมาอ่อนน้อมกราบไหว้, ทุกทิศให้ยินดีพร้อมกันมา เบิกบายศรีแก่นเหง้ามหาธาตุเจ้าแสนเมืองชะยันตุ ขอจงให้ฝูงข้าทั้งหลายได้ฟังยังรสพระธรรมในสำนักพระเจ้าตนชื่อว่าอริยะเมตไตรย ขออย่าได้ไกลประเทศ สพรตนของเจ้าทุกค่ำเช้า ขอให้ปรนนิบัติขัดสอนปริยานช่วยโสด ในติโลสติเรสธรรมคำมักคำปรารถนาแห่งฝูงข้าทั้งหลายก็ข้าเทอญต่างๆกัน บางพ่องปรารถนาเป็นมหาเศรษฐี มีข้าวของหลายแสนสิ่งช้างม้ามิ่ง และงัว ควาย อัฐหลายผ้าผ่อน เส้นเกลี้ยงอ่อนกุสุมาลย์ พร้าวสวนต่างๆเทศอาณาเขตข้ามหงสา อายุขิยาสากขยา ราชพาชื่นเค้า ขอให้ได้เป็นเจ้ามหาเศรษฐี บางพ่องปรารถนาสตรีกาไว้บ่ให้ขาด ขอให้ได้เถิงสะริสะทัตเข้ามาสังฮอมสกีโรสสกีเรส คำมักปรารถนา แห่งฝูงข้าทั้งหลาย ก็ข้าเทอญ ต่างๆกันบางพ่องปรารถนาเป็นอินทร์ เป็นพรหม ผาบผีมาร เป็นมิ่งดับสิ่งพ้นสงสารปฏิญาณ

อันล้ำเลิศประเสริฐกว่าอรหันตา บางพ่องปรารถนาเป็น อรหันตาอันประเสริฐ เกิดชั้นฟ้าช่องช่อสรญาณ คำมักคำปรารถนาแห่งฝูงข้า ทั้งหลายก็ข้าเทอญ สมินชันตุ ขอให้สัมฤทธิ์ดังคำมัก คำปรารถนา ฝูงข้าทั้งหลาย ก็ข้าเทอญ”

๔. พิธีเวียนเทียน พอสู่ขวัญพระธาตุเสร็จแล้วก็ถึงพิธีเวียนเทียน ผู้จะเข้าพิธีเวียนเทียน ก็คือผู้นั่งรอบองค์พระเจดีย์ตอนสู่ขวัญธาตุนั่นเอง (มีเฉพาะผู้ชาย) โดยมีเจ้ากวนนั่งหัวแถว ถัดไปก็เป็นบรรดาแสนนั่งตามลำดับตำแหน่งเช่นเดียวกับพิธีสรงธาตุ ถัดจากแสนก็ได้แก่ประชาชนที่ไปร่วมพิธีนั่งเรียงกันจนรอบองค์พระเจดีย์พอดี เริ่มพิธีเจ้ากวนเอาเทียนเวียนหัวดังกล่าวข้างต้น ของผู้ไปในงานมารวมกันแล้วบิดให้เป็นมัดๆหลายๆมัด สำหรับเทียนมัดแรกมีเทียนของเจ้ากวนนางเทียมและแสนเท่านั้น เทียนมัดแรกนี้ทำเครื่องหมายมัดช่อดอกไม้ติดไว้ด้วยเพื่อจะได้ทราบว่าเวียนครบ ๓ รอบเมื่อใดเจ้ากวนเป็นผู้จุดเทียนมัดแรกแล้วส่งคนถัดไปข้างขวา แล้วจุดเทียนมัดต่อไปจนหมดทุกมัด จุดเทียนมัดใดก็ส่งต่อๆ ไปจนเวียนครบ ๓ รอบ จึงเสร็จพิธี

การเวียนเทียนนี้มีผู้เอาขันใส่น้ำไปตั้งรองไว้ข้างล่างของเทียนที่เวียน เพื่อให้น้ำขี้ผึ้งหยดลงขันน้ำ ถือเป็นน้ำสิริมงคลแบ่งให้คนทั่วไป บางคนก็จะนำไปถึงบ้านด้วย น้ำนี้ใช้ตบหรือลูบศรีษะเพื่อขจัดเคราะห์เข็ญต่างๆ เกิดความสวัสดี มีโชคลาภด้วย ส่วนก้นเทียนที่เหลือจากการเวียนเทียน จะแบ่งกันเอาไว้ถือติดตัวเพื่อคุ้มกันภยันตรายต่างๆ

๕. พิธีบวชนาคและจุดบั้งไฟ เมื่อเสร็จพิธีเวียนเทียนแล้วเริ่มทำพิธี บวชนาคที่พระอุโบสถในบริเวณพระธาตุศรีสองรักต่อไป พร้อมกับจุดบั้งไฟไปพร้อมๆ กันด้วย ซึ่งปกติเริ่มภายหลังพระฉันเพลแล้ว การบวชนาคนี้ ปีหนึ่งๆ มีหลายรูป โดยนาคจะเริ่มที่วัดโพนชัย แล้วไปตามเวลากำหนด เมื่อไปถึงนาคทั้งหมดจะเป็นนาคของเจ้ากวน การบวชที่พระธาตุศรีสองรักถือว่าอานิสงส์ เมื่อบวชเป็นองค์พระภิกษุแล้ว ตามธรรมเนียมปฏิบัติถือต่อกันมาแต่โบราณ แยกย้ายกันไปอยู่

ตามวัดต่างๆ ด้วยพระธาตุศรีสองรักนี้ ถึงจะเรียกเป็นวัดแต่ก็ไม่มีพระภิกษุประจำอยู่เลย ส่วนบั้งไฟที่จุดนั้น ได้จากดินประสิวที่แสนสุขะบอกบุญขอเงินไปซื้อ แล้วแจกให้ช่างตามละแวกหมู่บ้านไปจัดทำ และได้จากหมู่บ้านต่างๆ ที่ผู้มีจิตศรัทธาทำขึ้นแล้วนำมาร่วมงานนี้

๖. พิธีคารวะธาตุ เมื่อเสร็จจากพิธีดังกล่าวข้างต้นแล้วก่อนจะกลับบ้าน เจ้ากวน แสน นางเทียม นางแต่ง และผู้ที่มาร่วมงานซึ่งยังไม่ได้กลับบ้าน ก็มานั่งร่วมชุมนุมกันรอบองค์พระเจดีย์พร้อมกราบไหว้ แล้วแสนคนใดคนหนึ่งกล่าวคำขอขมาพระเจดีย์ ซึ่งมีคำกล่าวโดยเฉพาะ เมื่อแสนผู้นั้นกล่าวจบแล้วผู้ร่วมพิธีกราบอีกครั้ง เป็นอันเสร็จพิธีสมโภชและนมัสการพระธาตุศรีสองรักเพียงเท่านี้

คำคารวะพระธาตุ มีดังต่อไปนี้

"อุกาสะ อุกาสะ อัจจะยันตุ โยโจเม ภันเต อัตถตะ มะยะถะ พาเรยัตถะ มูลละเหยยะถะ กุตสะ เรเยวะ มะยัง เอวัง ถะวะรัตถะ กิตตาคุรุคารวะ พะเจติยะ ธาตุ โต อัมหากัง ที่ฆะระติ ที่ฆารัตตัง อัตถายะ หิตายะ สุขายะ มัคคะพละถ้วนเจ็ด จงเสด็จลงมาจำเริญพิทักษ์รักษาแห่งฝูงข้าทั้งหลายให้อยู่ดีมีสุขเทอญ" พิธีดังกล่าวนี้ทำเฉพาะกลางวัน โดยเริ่มประมาณเวลา ๙ นาฬิกา และทำติดต่อกันไปจนเสร็จพิธี ซึ่งกว่าจะเสร็จทุกอย่างก็ถึงตอนบ่าย บางปีเกือบค่ำก็มี การทำพิธีสมโภชและนมัสการพระเจดีย์นี้ ตอนเช้าวันทำพิธีนั้นมีแสนคนหนึ่งนำขันดอกไม้และเทียนไปบูชาที่หอหลวง (ที่อยู่ของพระเสื้อเมือง) ซึ่งอยู่ในป่าใกล้องค์พระธาตุศรีสองรัก เพื่อเป็นการบอกกล่าวให้ทราบ เผื่อมีผิดพลาดอะไรก็จะได้ให้อภัยและขอให้คุ้มครองบรรดาผู้ที่มาร่วมงานนั้นให้ปลอดภัยโดยทั่วกัน

การบนบานและการแก้บนพระธาตุศรีสองรัก

เนื่องจากประชาชนชาวจังหวัดเลย และจังหวัดใกล้เคียงถือว่า พระธาตุศรีสองรัก เป็นปูชนียสถานอันเป็นที่เคารพสักการะ และเชื่อว่าเป็นปูชนียสถานศักดิ์สิทธิ์ สามารถคุ้มครองให้หายจากโรคภัยไข้เจ็บและขจัดสรรพภยันตรายทั้งปวง ดังนั้นเมื่อผู้ใดมีเหตุเภทภัยเกิดขึ้น เช่น การเจ็บป่วย การเป็นถ้อยร้อยความ การเกรงกลัวว่าจะถูกทำร้าย ฯลฯ และการมีภารกิจที่จำเป็นที่จะต้องฝ่าภยันตราย เช่น การไปรบ ไปค้าขายทางไกล การมีปัญหาอย่างใดอย่างหนึ่งเกิดขึ้น ผู้นั้นนอกจากจะไปบนบานต่อศาลเจ้าประจำเมืองของอำเภอด่านซ้ายทั้ง ๔ แห่งแล้ว ก็มักจำทำพิธีบนบานขอความคุ้มครองจากองค์พระธาตุศรีสองรักควบคู่กันไปด้วย เพื่อขอให้องค์พระธาตุศรีสองรักคุ้มครอง และช่วยขจัดภยันตรายทั้งปวง

การบนบาน การบนบานต่อองค์พระธาตุศรีสองรัก จะทำได้โดยผู้นั้นขอให้เจ้ากวน นางเทียม หรือแสนคนใดคนหนึ่งทำพิธีบนบานให้ ในขณะที่ผู้นั้นบนบานต่อศาลเจ้าประจำเมืองอำเภอด่านซ้าย หรือจะขอให้ทำพิธีบนบานให้โดยเฉพาะก็ได้ การบนบานโดยเฉพาะทำได้โดยผู้นั้นนำดอกไม้และเทียนที่เรียกว่าขัน ๕ และขัน ๘ คือนำดอกไม้และเทียนใส่ขันหรือพาน ขันละ ๕ คู่ และ ๘ คู่ ไปขอให้แสนผู้ใดผู้หนึ่งช่วยทำพิธีบนบานต่อองค์พระธาตุศรีสองรัก โดยบอกว่าจะบนบานด้วยต้นผึ้งใหญ่ หรือต้นผึ้งน้อยอย่างใดอย่างหนึ่งและเมื่อเรื่องหรือธุรกิจที่บนบานสำเร็จเรียบร้อยแล้วก็ไปทำการแก้บนตามที่บนบานไว้ต่อไป

คำว่า "**ต้นผึ้งใหญ่**" หมายถึง ต้นดอกผึ้งที่ทำเป็นต้นปราสาทขึ้นด้วย โครงไม้ไผ่หุ้มด้วยกาบกล้วย แล้วประดับด้วยดอกผึ้ง และมีไม้คาน ๒ อัน มัดติดฐานต้นผึ้งสำหรับใช้หามด้วย ส่วน "**ต้นผึ้งน้อย**" หมายถึง ต้นผึ้งขนาดเล็กที่ทำด้วย

หน่อกล้วย ที่โคนทำเป็นฐานสี่เหลี่ยมที่ได้จากลำกล้วยขนาดเล็ก สำหรับถือและตั้งต้นผึ้ง ประดับด้วยดอกผึ้งตามลำต้นและก้านใบ แล้วกล่าวคำแก้บน เป็นเสร็จพิธี การแก้บนนี้จะต้องขอให้แสนคนใดคนหนึ่งเป็นผู้ทำพิธี และกล่าวคำขอแก้บนด้วย

การแก้บนพระธาตุศรีสองรัก นอกจากจะทำพิธีโดยเฉพาะดังกล่าวแล้ว เท่าที่ประชาชนปฏิบัติในสมัยปัจจุบัน ประชาชนส่วนมากมักพากันนำต้นผึ้งใหญ่ ต้นผึ้งน้อย พร้อมทองคำเปลว ขันดอกไม้ และเทียน ไปทำการแก้บนในวันทำพิธีสมโภชและนมัสการพระธาตุศรีสองรัก คือวันเพ็ญเดือนหก ปรากฏว่าในวันดังกล่าวจะมีผู้นำ ต้นผึ้งใหญ่ ต้นผึ้งน้อยพร้อมเครื่องบูชาไปถวายแก้บนองค์พระธาตุศรีสองรักเป็นจำนวนนับพันต้นทีเดียว ซึ่งเป็นเครื่องแสดงให้เห็นว่ามีผู้มีจิตศรัทธาและเคารพบูชาต่อองค์พระธาตุศรีสองรักจำนวนมาก

หอเจ้าประจำเมืองและหิ้งเจ้าเมือง

เรื่องราวเกี่ยวกับหอเจ้าประจำเมืองด่านซ้ายนี้ เป็นคนละเรื่องกับองค์พระธาตุศรีสองรัก ซึ่งไม่มีการเกี่ยวพันกันมากเท่าใดนักจะมีเกี่ยวข้องกันบ้างก็เฉพาะการแต่งตัวเจ้ากวน นางเทียม แสน และนางแต่ง เพื่อปรนนิบัติรักษาพระธาตุศรีสองรัก และการบนบานหอเจ้า และพระธาตุศรีสองรัก มักทำคู่กันไป คือเมื่อบนบานหอเจ้าก็มักจะทำการบนบานพระธาตุศรีสองรักด้วย ส่วนการทำพิธีแก้บนจะทำพร้อมกันหรือคนละครั้งก็ได้ ซึ่งมีพิธีปฏิบัติเฉพาะมากมาย จึงขอกล่าวเพียงย่อๆ เท่านั้น

คำว่า "**หอเจ้า**" ในที่นี้หมายถึง สถานที่พำนักของพระเสื้อเมือง พระทรงเมือง ทำนองเป็นพระภูมิเจ้าที่หรือหลักเมืองของเมืองด่านซ้ายนั่นเอง เพื่อไม่ให้สับสนกันเกินไป จึงขอแยกกล่าวเป็นข้อๆ ดังต่อไปนี้

๑. **ชนิดของหอ** หอเจ้าเป็นที่สถิตย์วิญญาณอันศักดิ์สิทธิ์ของตัวเมืองด่านซ้าย มี ๒ แห่ง และหิ้งเจ้าเมือง ๒ แห่ง รวมเป็น ๔ แห่ง คือ

ก. **หอเจ้าองค์หลวงและหอเจ้าองค์ไทย(หอหลวง)** เป็นศาลเทพารักษ์ อยู่ห่างจากพระธาตุศรีสองรักไปทางทิศตะวันตก ประมาณ ๑๐๐ เมตร พระเสื้อเมืองซึ่งสิงสถิตย์อยู่ เชื่อว่าเป็นวิญญาณศักดิ์สิทธิ์ของเจ้าเมืองไทย และเจ้าองค์หลวง

ข. **หอเจ้า** ตั้งอยู่ในป่าถัดหมู่บ้านเดิ่น หมู่ที่ ๓ ตำบลด่านซ้าย อำเภอด่านซ้าย ไปทางทิศตะวันตก ริมห้วยน้ำศอกเป็นที่สิงสถิตย์ พระเสื้อเมือง คือ "เจ้าแสนเมือง"

ค. **หิ้งเจ้าเมืองวัง** ที่บ้านเจ้ากวน ซึ่งขณะนี้อยู่ในบ้านเดิ่น หมู่ที่ ๓ ตำบลด่านซ้าย อำเภอด่านซ้าย มีหิ้งอยู่บนบ้านทางหัวนอน บนหิ้งมีเครื่องบูชาคือ

รูปช้างและรูปม้า ซึ่งทำด้วยไม้ ไหเหล้าขนาดเล็ก ๑ ไห และพานดอกไม้ ๑ พาน ที่ข้างใต้หิ้งด้านหน้ามีตาแหลว สานด้วยไม้ไผ่หนึ่งอัน และมียอดต้นคูนกับยอดต้นย่าเฒ่า กลัดติดกับตาเหลวอย่างละ ๑ ยอด ข้างๆหิ้ง มีอาวุธโบราณชนิดต่างๆ ได้แก่ หอก ดาบ ง้าว ฆ้อง กังสดาล และเครื่องทรงสมัยโบราณแขวนอยู่ด้วยพระเสื้อเมืองที่สิงสถิตย์อยู่บนหิ้งนี้เรียกว่า **"เจ้าเมืองวัง"**

ง. **หิ้งเจ้าเมืองกลาง** บ้านนางเทียมขณะนี้อยู่ในหมู่บ้านหนองข้อง หมู่ที่ ๒ ตำบลด่านซ้าย อำเภอด่านซ้าย มีหิ้งอยู่บนบ้านทางหัวนอน บนหิ้งมีเครื่องบูชาได้แก่พานดอกไม้ ๑ พาน และขวดเหล้า ๑ ขวด ข้างใต้หิ้งด้านหน้ามีตาแหลวสานด้วยไม้ไผ่ ๑ อัน กับยอดต้นคูนและยอดย่าเฒ่า กลัดติดไว้อย่างละ ๑ ยอด และที่ข้างๆ หิ้ง มีอาวุธชนิดต่างๆ คือ หอก ดาบ ง้าว ฆ้อง ระฆัง กังสดาล เหมือนบ้านเจ้ากวน พระเสื้อเมืองที่สิงสถิตย์อยู่บนหิ้งบ้านนางเทียมนี้เรียกว่า "เจ้าเมืองกลาง" พระเสื้อเมืองซึ่งสิงสถิตย์อยู่ตามสถานที่ต่างๆ ดังกล่าวข้างต้น ชาวบ้านเรียกว่า "เจ้านาย" หมายถึงวิญญาณของเจ้าแต่โบราณนั่นเอง

๒. **ตำแหน่งผู้เข้าทรงและข้าเฝ้า** ตำแหน่งวิญญาณเจ้าเข้าทรงมี ๒ คน คือ **"เจ้ากวน"** และ **"นางเทียม"** ส่วนข้าเฝ้าใกล้ชิดขณะเข้าทรงผู้ชายเรียกว่า **"แสน"** ส่วนผู้หญิง เรียกว่า **"นางแต่ง"** ซึ่งมีดังนี้

ก. **เจ้ากวน** เป็นผู้ชาย มีหน้าที่เข้าทรงขณะทำพิธีเซ่นไหว้ประจำปี ซึ่งเป็นหัวหน้าใหญ่ มีคนหนึ่งเรียกว่า **"เจ้ากวน"** เจ้ากวนแต่งตั้งโดยวิญญาณพระเสื้อเมืองมาเข้าทรงผู้นั้น การแต่งตั้งเจ้ากวนนี้ ปกติเมื่อเจ้ากวนถึงแก่กรรมลง หรือถูกถอดออกจากตำแหน่งซึ่งถ้าประพฤติตนไม่เหมาะสมหรือชราภาพ ไม่สามารถปฏิบัติหน้าที่ได้ การแต่งตั้งเจ้ากวนตามประเพณีที่ปฏิบัติมามักจะแต่งตั้งลูกหรือหลานของเจ้ากวน เป็นผู้สืบแทนต่อไป เท่าที่ผ่านมาเจ้ากวนจะเป็นผู้สืบเชื้อสายสกุล **"เชื้อบุญมี"** เจ้ากวน จะแต่งตัวแตกต่างกับชาวบ้านทั่วไป คือไว้ผมยาว เกล้าผมไว้ทางท้ายทอย ใช้ผ้าขาวคาดศีรษะอยู่เสมอ นุ่งผ้าโจงกระเบนและเสื้อขาวแขนยาวคล้ายเสื้อราชปะแตน เจ้ากวนนอกจากมีหน้าที่

เข้าทรงเมื่อมีผู้อัญเชิญให้ทรง เพื่อสอบถามถึงสาเหตุบางอย่าง เช่น มีผู้เจ็บป่วย และมอบหน้าที่รับแจ้งการบนบานจากผู้มีความประสงค์จะบนบานพระเสื้อเมือง และพระธาตุศรีสองรัก ดำเนินการแก้บน โดยมี "**แสน**" เป็นผู้ช่วยดำเนินการ นอกนี้ยังเป็นหัวหน้าดูแลองค์พระธาตุศรีสองรักและบริเวณให้สะอาดเรียบร้อย เป็นหัวหน้าในการทำพิธีสมโภชและนมัสการพระธาตุศรีสองรักประจำปีอีกด้วย เจ้ากวนจะต้องประพฤติตน เป็นคนดี ยึดมั่นในศีลธรรมและช่วยเหลือสังคม เจ้ากวนนี้ ชาวบ้านเรียกว่า "**เจ้าพ่อกวน**" ทำนองเป็นผู้ควรแก่การเคารพนับถือดุจพ่อคนหนึ่ง

ข. นางเทียม เป็นผู้หญิง ที่มีหน้าที่ให้วิญญาณอันศักดิ์สิทธิ์เข้าทรง แต่งตั้งโดยวิญญาณพระเสื้อเมือง เข้าทรงเหมือนเจ้ากวน และส่วนมากมักจะแต่งตั้งลูกหลานของนางเทียมคนก่อนๆ เช่นเดียวกับเจ้ากวน เมื่อตำแหน่งนางเทียมว่างลงโดยการถึงแก่กรรม หรือไม่สามารถปฏิบัติภารกิจได้ เช่น เจ็บป่วยนานๆ หรือถูกถอดถอนเมื่อประพฤติตนไม่เหมาะสม หรือชราภาพจนไม่สมควรปฏิบัติหน้าที่ให้เกิดความเหมาะสมได้ เป็นต้น นางเทียมมีหน้าที่เข้าทรงเหมือนกับเจ้ากวน ไว้ผมยาวเกล้าไว้บนกระหม่อม นุ่งผ้าถุงและสวมเสื้อขาวแขนยาวผ่าอก กลัดกระดุมห่มสไบเฉียงสีขาว นางเทียมจะต้องประพฤติตนเป็นคนดี ยึดมั่นในศีลธรรม นางเทียมนี้ ชาวบ้านนิยมเรียกว่า "**เจ้าแม่นางเทียม**" ทำนองเป็นผู้ควรแก่การเคารพนับถือดุจแม่

ค. แสน เป็นผู้ชาย มีหน้าที่เป็นข้าเฝ้าขณะพระเสื้อเมืองเข้าทรงเจ้ากวน นางเทียม และมีหน้าที่ปฏิบัติพิธีการต่างๆ ในขณะที่มีงานเซ่นไหว้พระเสื้อเมืองประจำปี ทำการบนบาน และแก้บนต่างๆ เมื่อมีผู้นำสิ่งของมาแก้บน ทั้งมีหน้าที่ดูแลสถานที่ที่หอเจ้า และดูแลรักษาองค์พระธาตุศรีสองรักตลอดบริเวณ ร่วมจัดพิธีสมโภชและนมัสการพระธาตุศรีสองรักประจำปี อำนวยความสะดวกแก่ผู้มานมัสการ และแก้บนองค์พระธาตุศรีสองรักด้วย การแต่งตั้งแสนกระทำได้ต่อเมื่อพระเสื้อเมืองเข้าทรงเจ้ากวน ระหว่างเข้าทรงมีการแต่งตั้งผู้ใดในตำแหน่งแสนใดโดยใช้วิธีเอาด้ายผูกข้อมือคนนั้น ผู้ที่จะเป็นแสนได้เฉพาะผู้ชายเท่านั้น

ตำแหน่งแสนต่างๆ มีดังนี้

ข้าเฝ้าฝ่ายเมืองวัง คือฝ่ายเจ้ากวนมี ๑๐ คน ได้แก่ แสนด่าน เป็นหัวหน้า แสนตาใจ แสนกลาง,แสนศรีฮักษา, แสนศรีสมบัติ ๔ คนนี้ มีหน้าที่เข้าเฝ้าอย่างใกล้ชิดคอยปรนนิบัติ และติดตามเจ้ากวนขณะเจ้ากวนเข้าทรง แสนหอม,แสนสุรินทร์,แสนศรีสองฮัก ๓ คนนี้ มีหน้าที่แก้บนและนำสิ่งของเครื่องเซ่นถวายบนหิ้งที่บ้านเจ้ากวนและศาลเจ้า และแสนฮอง,แสนกำกับ มีหน้าที่ควบคุมดูแล จัดงานทั่วไป เช่น จัดงานเลี้ยงในพิธีบวงสรวงประจำปี เป็นต้น

ข้าเฝ้าฝ่ายเจ้าเมืองกลาง คือฝ่ายนางเทียม มี ๙ คน ได้แก่ แสนเขื่อนเป็นหัวหน้า แสนกลางโฮง,แสนสุขะ แสนเมืองจันทร์ ๔ คนนี้ มีหน้าที่เข้าเฝ้าอย่างใกล้ชิด คอยปรนนิบัติและติดตามนางเทียมขณะที่นางเทียมเข้าทรง ส่วนแสนคำบุญยอ,แสนแก้วอุ่นเมือง,แสนบัวโฮม ๔ คนนี้ มีหน้าที่แก้บนและนำสิ่งของเครื่องเซ่นถวายบนหิ้งที่บ้านนางเทียมและศาลเจ้า แสนนี้จะต้องประพฤติตนเป็นคนดี คือต้องอยู่ในศีลธรรม หากประพฤติตน ไม่เหมาะสม เช่น เป็นคนเกกมะเหรกเกเร สูบฝิ่นกินกัญชา จะถูกถอดถอนโดยเจ้ากวน ขณะเจ้ากวนเข้าทรง ตำแหน่งแสนจะว่างลงด้วยการตาย ถูกถอดถอนหรือปลดเมื่อชราไม่สามารถปฏิบัติหน้าที่ได้ ครั้นตำแหน่งแสนว่างลง เจ้ากวนก็จะได้ทำการแต่งตั้งบุคคลอื่นขึ้นแทนตำแหน่งที่ว่าง โดยวิธีเอาด้ายผูกข้อมือขณะเข้าทรงดังกล่าว

ง. **นางแต่ง** นางแต่งคือข้าเฝ้าและผู้ปรนนิบัติฝ่ายหญิง มีหน้าที่เฝ้าปรนนิบัติรับใช้นางเทียมขณะนางเทียมเข้าทรงร่วมพิธีและจัดสิ่งของเมื่อมีพิธีบวงสรวง ประจำปี ณ สถานศักดิ์สิทธิ์ทั้ง ๔ แห่ง ดังกล่าวข้างต้น ร่วมจัดงานสมโภชและนมัสการพระธาตุศรีสองรักประจำปีด้วย นางแต่งนี้นางเทียมเป็นผู้แต่งตั้งขณะเข้าทรง โดยเอาด้ายผูกข้อมือเช่นเดียวกับเจ้ากวนแต่งตั้งแสน นางแต่งมีจำนวน ๔ คน และตำแหน่งจะว่างลงได้ก็เช่นเดียวกับตำแหน่งแสน

สำหรับแสนหรือนางแต่ง มีหน้าที่ปฏิบัติขาดไม่ได้ก็คือ เมื่อมีพิธีเซ่นไหว้ประจำปีจะต้องไปช่วยงานพิธีและเข้าเฝ้าทั้งหอหลวง หอน้อย บ้านเจ้าเมืองวัง (บ้านเจ้ากวน) และบ้านเจ้าเมืองกลาง(บ้านนางเทียม) ทุกคน

๓. **พิธีเซ่นไหว้หรือบวงสรวงประจำปี** เป็นพิธีปฏิบัติตามขั้นตอนละเอียดอ่อน จึงขอนำมาเล่าเพียงย่อๆ เท่านั้น พิธีเซ่นไหว้หรือบวงสรวงประจำปีมีลำดับ ดังนี้

ก. **พิธีเซ่นไหว้หรือบวงสรวงเจ้าเมืองวัง** เป็นพิธีที่ต้องปฏิบัติ ณ บ้านเจ้ากวน จะทำในวันข้างขึ้นเดือน ๔ ทุกปี เว้นวันพระและวันพุธ พิธีมี ๒ วัน

วันแรก เรียกว่า **"วันตั้งไหเหล้า"** มีการเอาไหเหล้ามาตั้งไว้ ๑ ไห และตุ่มใส่น้ำเต็มตุ่ม ๑ ใบ พร้อมด้วยช้าง ม้า ที่ทำด้วยไม้มาลอยไว้ในตุ่มหน้าหิ้ง มีอาหารหวานคาว และเครื่องเซ่นต่างๆ เช่นเครื่องมืออาชีพ มีมีดพร้า เสียม ขวาน จอบ ทั่ง (ตีเหล็ก) แห ใบหมัน ใบคูน เมล็ดฝ้าย มาวางบูชาไว้

วันที่ ๒ เรียกว่า **"วันเลียบไหเหล้า"** วันเลียบไหเหล้านี้ตอนเช้ามีการถวายอาหารแด่เจ้าเมืองวังที่หิ้ง และเลี้ยงอาหารเช้าแก่ผู้ศรัทธาไปร่วมพิธีเสร็จแล้วเวลาประมาณ ๑๐ นาฬิกา เจ้ากวนจะเข้าทรง โดยมีแสนด่านและแสนศรีสองฮักคอยเฝ้าอยู่อย่างใกล้ชิด ระหว่างเจ้ากวนเข้าทรง จะบอกเหตุการณ์ต่างๆ ในปีนั้น ๆ เช่น การทำมาหากินของประชาชนจะเป็นอย่างไร มีโรคภัยไข้เจ็บหรือไม่ เป็นต้น แล้วเจ้ากวนจะทำพิธีคล้องช้าง คล้องม้า ที่หุ่นช้างม้าในตุ่ม โดยเดินเลียบ (รอบ) ไหเหล้า ๓ รอบ ทำพิธีทำไร่ เช่น ทำพิธีตัดไม้ ดายหญ้า หว่านเมล็ดฝ้ายและรดน้ำ โดยเจ้ากวนเป็นผู้ทำพิธี และมีแสนศรีสองฮักเดินติดตามไปอย่างใกล้ชิด ส่วนแสนด่านเป็นผู้แบกดาบซึ่งมีเทียนมัดติดปลายเดินตามหลัง โดยมือข้างหนึ่งจับด้ามดาบและอีกข้างหนึ่งยกเป็นท่าไหว้ไปด้วย เมื่อเจ้ากวนรดน้ำเมล็ดฝ้ายที่หว่านเสร็จแล้ว จะสาดน้ำรดบรรดาผู้ศรัทธาที่ไปร่วมพิธี ทำนองให้ชุ่มเย็นเป็นสุข เกิดความสวัสดีมีชัย ต่อไปคนที่ไปร่วมพิธีจะสาดน้ำกันจนเปียกตามๆ กัน ดูสนุกสนานมาก

ต่อจากนั้นเจ้ากวนก็เอาด้ายมาผูกข้อมือให้แก่บรรดาแสน และผู้ไปเฝ้าแหนทุกคน เจ้ากวนก็จะเลิกเข้าทรง รูปช้าง รูปม้าที่ทำด้วยไม้ซึ่งใส่ไว้ในตุ่มน้ำ ก็นำไปบูชาไว้บนหิ้ง ส่วนน้ำในตุ่มผู้มาร่วมพิธีจะพากันเอาใส่ขวดภาชนะ เช่น ขัน เป็นต้น นำไปบูชาที่บ้านเหมือนกับน้ำมนต์ เป็นเสร็จพิธี ในขณะทำพิธี ฆ้อง ระฆัง

กังสดาล จะถูกตีเสียงดังสนั่นหวั่นไหวอยู่ตลอดเวลา ในพิธีนี้บรรดาแสนทุกคนต้องไปเฝ้า และที่ศีรษะมีพวงมาลัยดอกไม้ชนิดต่างๆ คาดศีรษะไปทุกคน

ส่วนนางเทียมไปเฉพาะวันแรกคือวันเตรียมงานหรือวันแต่งเท่านั้น ในวันคล้องช้าง คล้องม้า นางเทียมไม่ได้ไปร่วมด้วย เมื่อเสร็จพิธีผู้คนที่ไปร่วมงานส่วนมากจะแยกย้ายกลับไปบ้านของตน ต่อจากนั้นบรรดาแสนและผู้ไปเฝ้าที่ใกล้ชิดจะร่วมกันทำพิธีบายศรีสู่ขวัญเจ้ากวน เสร็จพิธีบายศรีสู่ขวัญแล้ว ก็ เป็นเสร็จพิธี...

การถวายช้าง เกี่ยวกับการถวายช้าง ถวายม้านี้ ในราวเดือน ๘ ข้างขึ้นแสนแก้วอุ่นเมืองเป็นผู้ไปหาไม้ทองหลาง มาให้แสนเมืองจันทร์เป็นคนทำช้างและม้าไม้อย่างละ ๑ ตัว พอเสร็จแล้วแสนเมืองจันทร์มอบให้แสนแก้วอุ่นเมืองนำไปมอบให้นางเทียม นางเทียมจึงนำช้างและม้าไม้นั้นไปถวายขึ้นหิ้ง เจ้าเมืองวัง (บ้านเจ้ากวน) พร้อมกับบรรดาแสน ในตอนถวายช้าง ถวายม้านี้ มีการอัญเชิญเจ้าเมืองวัง เข้าทรงเจ้ากวน เพื่อทำพิธีรับช้าง รับม้าด้วย ช้างม้านี้เมื่อมีมากขึ้นก็จะมีผู้มาขอนำเอาไปประดิษฐานไว้บนหิ้งทางหัวนอนของตน เพื่อเป็นเครื่องพิทักษ์รักษาคุ้มกันภยันตรายต่างๆ

ข. **พิธีเซ่นไหว้หรือบวงสรวงที่บ้านเจ้าเมืองกลาง** คือที่บ้านนางเทียมกำหนดจัดทำในเดือน ๕ หรือเดือน ๖ แล้วแต่วันตรุษสงกรานต์จะตรงกับเดือนไหน พิธีมี ๒ วัน คือ

วันแรก ตรงกับวันเนา (วันที่ ๑๔ เมษายน) ในวันนี้ บรรดาแสน นางแต่งและชาวบ้าน จะมาร่วมกันจัดทำบายศรีและจัดดอกไม้ธูปเทียนไว้ให้พร้อม

วันที่สอง (วันที่ ๑๕ เมษายน) ซึ่งเป็นวันพิธีตอนเช้าเวลาประมาณ ๙ นาฬิกา พอเลี้ยงอาหารเช้าผู้ไปร่วมพิธีเสร็จ เมื่อบรรดาแสนและนางแต่งพร้อมแล้ว จะนำดอกไม้ธูปเทียนและอาหารขึ้นถวายหิ้ง **"เจ้าเมืองกลาง"** นางเทียมก็นำบายศรี แล้วนางเทียมก็เข้าทรง บรรดาแสนด่านจะตีฆ้อง ระฆัง กังสดาลด้วยและนางเทียมจะพูดแจ้งถึงความเป็นอยู่ของประชาชนในปีนั้นให้ฟัง เช่น เกี่ยวกับลมฟ้า อากาศ การทำมาหากิน โรคภัยไข้เจ็บและมีการสอบถามเหตุการณ์ต่างๆ ด้วย ในพิธีนี้เจ้ากวนไปร่วมเหมือนกันแต่มิได้เข้าทรง เพียงแต่ไปนั่งร่วมพิธีเท่านั้น

เมื่อได้เวลาพอสมควรนางเทียมจะเลิกเข้าทรง เป็นอันเสร็จพิธี

ค. พิธีเซ่นไหว้หรือบวงสรวงที่หอหลวง จะจัดทำในเดือน ๗ ข้างขึ้น วันใดวันหนึ่ง ก่อนวันทำพิธีบรรดาแสนจะพากันหาเงิน โดยบอกบุญกับชาวบ้าน ในละแวกบ้านที่ตั้งอำเภอด่านซ้าย เพื่อเตรียมไว้ซื้อกระบือ เมื่อได้เงินซื้อกระบือได้แล้วก็พากันไปซื้อกระบือ ๑ ตัว มาเตรียมไว้ เพื่อจัดทำเป็นอาหารในวันบวงสรวง

ในตอนเช้าวันทำพิธีบวงสรวง บรรดาแสนและนางแต่ง ตลอดจนประชาชนผู้มีจิตศรัทธาจะไปรวมกัน ณ ที่บ้านเจ้าเมืองวัง คือบ้านเจ้ากวน และบ้านเจ้าเมืองกลาง คือบ้านนางเทียม เมื่อรับประทานอาหารเช้าเสร็จจะมีพิธีดังต่อไปนี้

ฝ่ายเจ้าเมืองวัง พอเวลาประมาณ ๙ นาฬิกาเจ้ากวนแต่งตัวเสร็จเจ้าเมืองวังจะเข้าทรงเจ้ากวน แล้วออกเดินนำหน้าของขบวน จากบ้านเจ้ากวนเพื่อไปยังหอหลวง โดยเดินไปตามถนนผ่านละแวกบ้าน แวดล้อมและติดตามด้วยคณะแสน ฝ่ายเจ้าเมืองวัง ทั้ง ๑๐ คน และตามด้วยบริวารหรือสมุนแบกอาวุธมี หอก ดาบ ฯลฯ ถัดไปก็มี ฆ้อง ระฆัง กังสดาล ฯลฯ (ภาษาพื้นเมืองเรียกว่าผังฮาด-ตาดชัย) ตีไปดังสนั่นหวั่นไหว มีประชาชนเดินตามหลังเป็นขบวนสุดท้ายเมื่อถึงหอหลวงเจ้ากวนจะขึ้นพักบนแท่นที่จัดไว้และงดเข้าทรงชั่วคราว ส่วนหอกดาบ ฆ้อง ระฆัง กังสดาล ฯลฯ จะนำไปรวมเก็บไว้ ณ ที่อันสมควร

ฝ่ายเจ้าเมืองกลาง พอสายหน่อยเมื่อขบวนของเจ้าเมืองวัง คือเจ้ากวนผ่านไป คะเนว่าถึงหอหลวงแล้ว นางเทียมแต่งตัวเสร็จ เจ้าเมืองกลางจะเข้าทรงนางเทียม แล้วออกเดินนำหน้าขบวนจากบ้านนางเทียมไปยังหอหลวง โดยเดินไปตามถนนผ่านละแวกบ้าน แวดล้อมด้วยนางแต่งและคณะแสน ฝ่ายเจ้าเมืองกลาง ๙ คน ต่อด้วยขบวนบริวารหรือสมุนแบกหอก ดาบ ดั้ง โตมร ฯลฯ ถัดไปก็มีขบวนประชาชนเป็นขบวนสุดท้าย เมื่อถึงหอหลวงแล้ว นางเทียมจะขึ้นนั่ง ณ ที่จัดไว้และงดเข้าทรงชั่วคราว ส่วน หอก ดาบ ดั้ง โตมร ฆ้อง ระฆัง กังสดาล ฯลฯ จะนำไปเก็บไว้ ณ ที่อันสมควร

ต่อไปแสนผู้เป็นหัวหน้า คือแสนด่าน และแสนเขื่อน นำเครื่องสักการะไปถวายที่ศาลเจ้า ๓ ครั้ง คือครั้งแรกนำขันดอกไม้และเทียน ขัน ๕ คือดอกไม้และเทียนอย่างละ ๕ คู่ ไปถวายก่อน ทำนองแสดงคารวะ ครั้งที่ ๒ นำขวดเหล้าและกระติบข้าวไปถวาย ครั้งที่ ๓ นำดอกไม้และเทียนไปถวายพร้อมกับกล่าวทำพิธีบวงสรวงประจำปี จะมีผู้นำกระบือไปผูกและฆ่าชำแหละเนื้อทำเป็นอาหารเสร็จแล้วแสนจะนำเนื้อสด พร้อมทั้งเครื่องในและอาหารที่ปรุงจากเนื้อกระบือไปถวายตามศาลเจ้าต่างๆ ในบริเวณนั้น ทั้ง ๑๐ แห่ง และมีไก่ ๔ ตัวที่ต้มสุกไปถวายที่ศาลเจ้าด้วย เริ่มตั้งแต่ฆ่ากระบือจนถวายอาหารนี้ เจ้ากวนและนางเทียมจะเข้าทรงตลอดเวลา โดยเจ้ากวนเข้าทรงก่อน วิญญาณของเจ้าที่มาลงทรงเจ้ากวนตามลำดับดังนี้ คือเจ้าเมืองวัง,เจ้าแสนเมือง,เจ้าองค์หลวงหรือเจ้าองค์ลาว และ เจ้าองค์ไทย เมื่อเจ้ากวนเข้าทรงเสร็จแล้วนางเทียมจึงเข้าทรง วิญญาณเจ้าที่ เข้าทรงนางเทียม มีตามลำดับดังนี้ คือ เจ้าเมืองกลาง, นางจวง,นางจันทร์,นางน้อย(นางน้อยนี้มาเข้าทรงเป็นบางปี บางปีก็ไม่มาเข้าทรง) และเจ้าองค์ไทย ขณะ เข้าทรง เจ้ากวนและนางเทียมจะบอกเหตุการณ์ต่างๆ ในปีนั้น เช่นเกี่ยวกับเรื่องการทำมาหากิน โรคภัยไข้เจ็บ เป็นต้น และจะมีผู้สอบถามความเป็นไปบ้านของเมืองในปีนั้น ว่าจะอยู่เย็นเป็นสุขหรือเกิดทุกข์ยากลำบากอย่างไรบ้าง ถ้าปีใดว่าจะเกิดข้าวยากหมากแพงหรือเกิดโรคภัยไข้เจ็บก็มักจะแนะนำให้พากันเข้าวัดจำศีล เป็นต้น เมื่อวิญญาณเจ้าเข้าทรงตามลำดับหมดทุกองค์แล้วก็เป็นเสร็จพิธี

ในระหว่างเจ้ากวนและนางเทียมเข้าทรง มีการถวายอาหารเจ้ากวนและนางเทียมด้วย มีข้อแปลกอย่างหนึ่งคือเมื่อวิญญาณเจ้าองค์หลวงหรือเจ้าองค์ลาวเข้าทรง เจ้ากวนจะกินอาหารด้วยตะเกียบซึ่งทำด้วยงาช้าง แต่เมื่อเจ้าองค์ไทยเข้าทรง เจ้ากวนและนางเทียมจะกินอาหารด้วยช้อนและพูดสำเนียงภาษาไทย ภาคกลาง

ในระหว่างการทรงอยู่ที่หอหลวง ที่เจ้ากวนและนางเทียมเข้าทรง เมื่อยังไม่เสร็จพิธี ผู้ไปร่วมพิธีจะออกไปข้างนอกหรือกลับบ้านก่อนไม่ได้เป็นอันขาด

ต้องอยู่เฝ้าจนกว่าจะเลิกการเข้าทรงหรือเสร็จพิธี เมื่อเสร็จพิธีผู้ไปร่วมงานจะรับประทานอาหารร่วมกัน ส่วนเนื้อกระบือที่เหลือจากการเซ่นไหว้และทำอาหารแล้ว จึงแจกจ่ายแก่ผู้ที่ไปร่วมในพิธีคนละเล็กละน้อยโดยทั่วกันแล้วแยกย้ายกันกลับบ้าน

ง. **พิธีเซ่นไหว้บวงสรวงที่หอน้อย** การเซ่นไหว้ บวงสรวงที่หอน้อยทำในวันถัดจากการบวงสรวงหอหลวง เริ่มพิธีตอนเช้าบรรดาแสน นางแต่งและประชาชน พร้อมกันที่บ้านเจ้ากวน จะมีการรับประทานอาหารเช้าร่วมกันแล้ว เวลาประมาณ ๙ นาฬิกา เจ้ากวน แสน นางแต่ง และประชาชนก็เดินทางไปที่หอน้อยมีการทำอาหารถวายที่ศาลเจ้า อาหารที่ทำถวายที่หอน้อยนี้ อาหารคาวทำจากหมูหรือไก่อย่างใดอย่างหนึ่ง ถ้าเป็นหมูก็ใช้หมู ๑ ตัวและถ้าเป็นไก่ก็ใช้ไก่ ๔ ตัว ระหว่างถวายอาหารนั้น ผู้ที่บนบานอะไรไว้จะนำไก่ไปแก้บนโดยมอบให้แสนหอม แสนหนูสุรินทร์หรือแสนศรีสองฮัก คนใดคนหนึ่ง นำไปถวายที่ศาลเจ้า จำนวนไก่ที่ผู้แก้บนนำไปถวายนี้ ปีหนึ่งๆ ปรากฏว่ามีจำนวนหลายพันตัว เมื่อถวายอาหารและเครื่องแก้บนเสร็จ เจ้าแสนเมืองจะมาเข้าทรงเจ้ากวนขณะเข้าทรง เจ้ากวนก็จะมีการบอกกล่าวเกี่ยวกับความเป็นอยู่ตลอดจนความเป็นไปของบ้านเมืองในปีนั้น มีการซักถามเจ้ากวนถึงเหตุการณ์ต่างๆ อย่างทำที่หอหลวง การทำพิธีบวงสรวงที่หอน้อย บรรดาแสนและนางแต่งต้องไปทุกคน ส่วนนางเทียมมิได้ไปร่วมด้วย เมื่อได้เวลาพอสมควรแล้วเจ้ากวนจะยุติการเข้าทรงเป็นการเสร็จพิธี จากนั้นผู้ไปร่วมพิธีส่วนมากจะรับประทานอาหารร่วมกันส่วนสัตว์ที่มีผู้นำไปแก้บนจะแจกจ่ายแก่ผู้ที่ไปร่วมพิธี แล้วแยกย้ายกันกลับบ้านของตน

ในวันทำพิธีบวงสรวงที่หอหลวงและหอน้อยนี้ ประชาชนซึ่งมีความเชื่อถือจะไม่เที่ยวสัญจรไปมาตามถนนหนทาง ตามป่าและแม่น้ำลำธาร ด้วยเกรงกลัวจะถูกสัตว์ร้ายต่างๆ หรือผีที่มาร่วมพิธีทำอันตราย

๔. **พิธีบนบานและการแก้บน** เมื่อใดมีเหตุเภทภัยอะไรเกิดขึ้น เช่น การเจ็บป่วย การเป็นถ้อยร้อยความ เกรงจะถูกคนกระทำร้าย การมีธุระจำเป็นต้อง

ฝ่าภยันตราย เช่น ไปรบ ไปค้าขายทางไกล ผู้นั้นมักจะไปบนบานต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ประจำเมือง ๔ แห่ง หรือแห่งใดแห่งหนึ่งดังกล่าว และอาจบนบานต่อองค์พระธาตุศรีสองรัก ต่างหากอีกด้วย สิ่งที่จะบนบานและนำไปแก้บนที่หอเจ้าประจำเมืองทั้ง ๔ แห่ง นั้น ได้แก่ สัตว์ชนิดต่างๆ ดังต่อไปนี้

๑. **กระบือ** เรียกว่า ด้วงเฟือง (ถวายเฉพาะหอหลวงเท่านั้น)

๒. **หมู** เรียกว่า ด้วงแกลบ หรือหมูใหญ่ (จะเป็นหมูตัวเล็กๆ ก็เรียกว่าหมูใหญ่ได้)

๓. **อ้น** เรียกว่า หมูเหลา ใช้แทนหมูใหญ่เมื่อหาหมูใหญ่ไม่ได้

๔. **ตุ่น** เรียกว่า หมูว่าน

๕. **ไก่** เรียกว่า ไก่คูลัว

๖. **ไข่** เรียกว่า ไข่คัว ไข่นี้ถ้าไข่ไก่ใช้ ๒ ฟอง
ไข่เป็ดใช้ ๑ ฟอง

วิธีบนบาน แบ่งออกเป็นดังนี้

๑. **การบนบานด้วยด้วงเฟือง (กระบือ)** เป็นการบนบานชั้นสูงสุดหรือสำคัญที่สุด จะทำการบนบานเมื่อผู้นั้นอยู่ในภยันตรายอย่างหนักหรือทำผิดพลาดต่อศาลเจ้าประจำเมือง อย่างมหันต์ หรือต้องการให้สิ่งศักดิ์สิทธิ์ช่วยเหลือเกี่ยวกับธุรกิจสำคัญ วิธีบนบานทำดังต่อไปนี้

- นำเทียน ๖ เล่ม พร้อมดอกไม้ ๒ คู่ ไปหาแสนด่านหรือแสนเขื่อน เพื่อไปบนบานเจ้าองค์หลวงหรือเจ้าองค์ลาวและเจ้าองค์ไทย(หอหลวง)

- นำเทียน ๓ เล่ม พร้อมดอกไม้ ๑ คู่ ไปหาแสนหอม แสนสุรินทร์ หรือแสนศรีสองฮัก เพื่อไปบนบานเจ้าแสนเมือง (หอน้อย)

- นำเทียน ๓ เล่ม ดอกไม้ ๑ คู่ ไปหาเจ้ากวนเพื่อบนบานเจ้าเมืองวัง (บ้านเจ้ากวน)

นำเทียน ๓ เล่ม ดอกไม้ ๑ คู่ ไปหานางเทียมเพื่อบนบานเจ้าเมืองกลาง (บ้านนางเทียม)

การแก้บนด้วยด้วงเฟือง (กระบือ) การแก้บนด้วยด้วงเฟือง จะต้องนำสิ่งต่อไปนี้ไปแก้บนตามสถานที่ต่างๆ ที่เอาเทียนและดอกไม้ไปบนบานไว้ เพื่อดำเนินการแก้บนแก่ผู้นั้นต่อไป คือ

ก. นำด้วงเฟือง (กระบือ) ๑ ตัว ไปมอบให้แก่แสนด่าน หรือแสนเขื่อน เพื่อถวายเจ้าองค์หลวงหรือเจ้าองค์ลาว และเจ้าองค์ไทยที่หอหลวง

ข. นำด้วงแกลบ (หมู) ๑ ตัว ไปมอบให้แก่แสนหอม แสนหนูสุรินทร์ หรือ แสนศรีสองฮัก เพื่อถวายเจ้าแสนเมือง (หอน้อย)

ค. นำหมูว่าน (ตุ่น) ๑ ตัว ไปมอบให้เจ้ากวนเพื่อถวายเจ้าเมืองวัง (บ้านเจ้ากวน)

ง. นำหมูว่าน (ตุ่น) ๑ ตัว ไปมอบให้นางเทียมเพื่อถวายเจ้าเมืองกลาง (บ้านนางเทียม)

จ.นำต้นผึ้งใหญ่ (ต้นผึ้งขนาดใหญ่ที่ทำด้วยไม้ไผ่และกาบกล้วย) ๑ ต้น ทองคำเปลว ๒๐ แผ่น ขัน ๕ ขัน ๘ อย่างละขัน คือใส่เทียนและดอกไม้อย่างละ ๘ คู่ ตามลำดับ ไปถวายพระธาตุศรีสองรัก โดยมีแสน คนใดคนหนึ่งพานำถวาย

๒. การบนบานด้วยด้วงแกลบ(หมูใหญ่) เป็นการบนบานที่มีเหตุการณ์หรือธุรกิจสำคัญรองลงมาจากการบนบานด้วยด้วงเฟือง เพื่อขอให้สิ่งศักดิ์สิทธิ์คุ้มครองและช่วยเหลือตามความประสงค์ วิธีบนบานจัดทำโดยนำเทียน ๓ เล่ม พร้อมดอกไม้ ๑ คู่ ไปหาแสนด่าน หรือแสนเขื่อน เพื่อบนบานเจ้าองค์หลวงหรือเจ้าองค์ลาวและเจ้าองค์ไทย (หอหลวง) หรือนำเทียน ๓ เล่ม พร้อมดอกไม้ ๑ คู่ ไปหาแสนหอม แสนหนูสุรินทร์ หรือแสนศรีสองฮัก คนใดคนหนึ่งเพื่อบนบาน เจ้าแสนเมือง (หอน้อย) หรือนำเทียน ๓ เล่ม พร้อมดอกไม้ ๑ คู่ ไปหา เจ้ากวน เพื่อบนบานเจ้าเมืองวัง (บ้านเจ้ากวน) หรือนำเทียน ๓ เล่ม พร้อมดอกไม้ ๑ คู่ ไปหานางเทียม เพื่อบนบานเจ้าเมืองกลาง (บ้านนางเทียม) โดยจะไปบนบาน แห่งใดแห่งหนึ่งก็ได้ แล้วแต่ความประสงค์หรือความสะดวกของผู้นั้น การแก้บนด้วยด้วงแกลบ (หมูใหญ่) ให้ผู้บนบานไว้หรือผู้แทนนำด้วงแกลบ (หมูใหญ่) ไปมอบให้เจ้ากวน นางเทียม หรือแสนซึ่งผู้นั้นไปติดต่อขอบนบานไว้ เพื่อให้จัดการแก้บนให้ต่อไป และหากไม่นำหมูเป็นตัวไปถวายจะนำหัวหมูพร้อมตีนหมู ๔ ตีน และหางหมูไปถวายแทน หรือจะเอาหมูเหลา (อ้น) ไปถวายก็ได้

๓. การบนบานสามสิบหรือพั้นกลาง (พั้นกลาง – คำเฉพาะพิธีกรรม) เป็นการบนบานที่มีการเจ็บป่วยไข้ หรือความจำเป็นที่ต้องขอความคุ้มครองทั่วๆ ไป การบนบานชนิดนี้มีคนนิยมมากที่สุด วิธีบนบานนำเทียนและดอกไม้ตามจำนวนไปยังจุดต่างๆ ตามที่บนบานด้วยด้วงเฟืองดังกล่าวข้างต้น แต่ต้องบอกว่าใส่สามสิบ หรือใส่พั้นกลางเพื่อมิให้เข้าใจผิด การแก้บนสามสิบหรือพั้นกลางมีการดำเนินการดังนี้

ก. นำของหวาน ไปมอบให้แก่แสนด่าน หรือแสนเขื่อน เพื่อนำไปถวายเจ้าองค์หลวงหรือเจ้าองค์ลาว และเจ้าองค์ไทย(หอหลวง)

ข. นำไก่คูลัว (ไก่) ๑ ตัว ไปมอบให้แสนหอมหรือแสนหนูสุรินทร์หรือแสนศรีสองฮัก เพื่อนำไปถวายเจ้าแสนเมือง (หอน้อย)

ค. นำหมูว่าน (ตุ่น) ๑ ตัว ไปมอบให้เจ้ากวนเพื่อนำไปถวายเจ้าเมืองวัง (บ้านเจ้ากวน)

ง. นำไข่คั่ว (ไข่ไก่ ๒ ฟอง หรือไข่เป็ด ๑ ฟอง) ไปมอบให้นางเทียมเพื่อนำไปถวายเจ้าเมืองกลาง (บ้านนางเทียม)

การไปร่วมพิธีบวงสรวงประจำปี ผู้มีจิตศรัทธาจะไปร่วมพิธี ต้องระวังอย่าให้ทำจุ้นจ้าน โดยไม่รู้จักกาลเทศะ มิฉะนั้นจะถูกปรับไหมใส่โทษ คือสิ่งศักดิ์สิทธิ์เหล่านั้นจะดลบันดาลให้เจ็บไข้ได้ป่วย หรือมีอันเป็นไปต่างๆ ต้องถวายเครื่องเซ่นดังกล่าวข้างต้น แล้วแต่หมอเลขหมอยามหรือเมื่อเจ้ากวนหรือนางเทียมขณะเข้าทรงจะบอก และการไปเฝ้าแหนในพิธีบวงสรวงประจำปี ผู้มิใช่แสนและนางแต่งใครจะไปก็ได้ไม่ไปก็ได้ตามอัธยาศัย ในปัจจุบันมีผู้มีจิตศรัทธาไปร่วมพิธีจำนวนมาก เพิ่มขึ้นเป็นประจำทุกปี

ภาคผนวก

ประวัติอำเภอด่านซ้าย

สาร สาระทัศนานันท์ นักประวัติศาสตร์ท้องถิ่นกล่าวว่า เมืองด่านซ้ายมีผู้คนเข้ามาสร้างบ้านแปงเมืองตั้งแต่สมัยใดไม่มีหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่ระบุชัด แต่ได้ทราบจากหลักฐานเกี่ยวกับการก่อสร้างเจดีย์ศรีสองรัก ว่าเมืองด่านซ้ายเริ่มมีบทบาทสำคัญทางประวัติศาสตร์ฝ่ายไทย ในสมัยแผ่นดินสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ์ แห่งกรุงศรีอยุธยา ที่ทำสงครามกับ พระเจ้าตะเบ็งชะเวตี้กษัตริย์ของพม่าต่อเนื่องถึงสมัยพระเจ้าบุเรงนอง การศึกสงครามกับพม่ายืดเยื้อมานานหลายสิบปี และพระเจ้าบุเรงนองมีกองทัพที่เข้มแข็งมาก กรุงศรีอยุธยามีสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ์ และกรุงศรีสัตนาคนหุต (เวียงจันทน์) ซึ่งมีพระเจ้าไชยเชษฐาธิราช ได้ทำไมตรีกันเพื่อร่วมกันต่อสู้กับพม่า โดยได้สร้างเจดีย์องค์หนึ่งขึ้นที่เมืองด่านซ้าย เมื่อ พ.ศ.๒๑๐๓ ตรงกับปีวอก โทศก จุลศักราช ๙๒๕ ชื่อเจดีย์ว่า"เจดีย์ศรีสองรัก"เพื่อเป็นสักขีพยานแห่งการทำพระราชไมตรี บริเวณที่ตั้งเจดีย์นี้ตามตำนานกล่าวว่าเป็นจุดกึ่งกลางระหว่างแม่น้ำโขงกับแม่น้ำน่าน หลังจากสร้างเจดีย์เสร็จก็ได้ทำพิธีสมโภชในวันพฤหัสบดี ขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๖ และถือเป็นประเพณีสืบต่อมาจนถึงปัจจุบัน เป็นเวลา ๔๔๔ ปีล่วงมาแล้ว

สาร สาระทัศนานันท์ ได้กล่าวไว้ว่า ฝ่ายกรุงศรีอยุธยา และกรุงศรีสัตนาคนหุต ได้มาร่วมกันสร้างเจดีย์ศรีสองรักขึ้นที่เมืองด่านซ้าย ส่วนศิลาจารึกที่บันทึกตำนานการสร้างเจดีย์ของเดิม ฝรั่งเศสยึดเมืองด่านซ้ายได้ ในระหว่าง พ.ศ.๒๔๔๖ ถึง พ.ศ.๒๔๔๙ ได้นำศิลาจารึกไปไว้ที่เวียงจันทน์ ระหว่างนั้นพระแก้วอาสา (ท้าวกองแสง) ร่วมกับพระครูลุน (เจ้าอาวาสวัดศรีสะอาด บ้านหนามแท่ง) และพร้อมด้วยเพีย ศรีวิเศษ คหบดีแห่งบ้านนาทุ่ม ร่วมกันจัดทำศิลาจารึกจำลองขึ้นแทนของเดิม ดังปรากฏที่พระธาตุศรีสองรักทุกวันนี้

นอกจากหลักฐานดังกล่าวข้างต้นแล้ว ยังมีสถานที่ต่าง ๆ ใกล้สถานที่ตั้งของเจดีย์ศรีสองรัก ซึ่งมีภูมิลำเนา เกี่ยวกับการสร้างเจดีย์ศรีสองรักได้แก่

๑) **นาไทย** เป็นทุ่งนาถัดจากเจดีย์ศรีสองรัก ไปทางตะวันตกเฉียงเหนือ เชื่อกันว่าเป็นทุ่งนาที่ชาวไทยกรุงศรีอยุธยาที่มาสร้างเจดีย์ศรีสองรักได้พำนักอยู่

๒) **นาเวียง** เป็นทุ่งนาถัดจากที่ตั้งอำเภอไปทางเหนือประมาณ ๑ กิโลเมตร เชื่อกันว่าเป็นทุ่งนาที่ชาวเวียงจันทน์ที่มาสร้างเจดีย์ได้พำนักอยู่ ปัจจุบันเป็นชื่อหมู่บ้านนาเวียง

๓) **นาผ้าขาวหรือนาปะขาว** เป็นทุ่งนาทางทิศตะวันออก ของที่ตั้งอำเภอด่านซ้าย อยู่ห่างจากที่ตั้งอำเภอด่านซ้าย ประมาณ ๑ กิโลเมตร เชื่อกันว่าเป็นที่พำนักของพระสงฆ์ อำมาตย์ และชีปะขาว ซึ่งมาร่วมพิธีสร้างเจดีย์

เมืองด่านซ้ายในสมัยอยุธยา กรุงธนบุรี และสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น เป็นหัวเมืองของฝ่ายไทยที่ขึ้นอยู่กับเขตการปกครองของเมืองพิษณุโลก ในเวลาต่อมาสมัยของรัชกาลของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว หลังจากเมืองด่านซ้ายเป็นอำเภอไม่นาน อำเภอนี้ก็ตกอยู่ภายใต้การปกครองของฝรั่งเศสอยู่ ๓ ปี ๑ เดือน ๑๐ วัน ระหว่างวันที่ ๑๓ กุมภาพันธ์ พ.ศ.๒๔๔๖ ถึงวันที่ ๒๓ มีนาคม พ.ศ.๒๔๔๙ ต่อมา ได้โอนไปอยู่ในเขต การปกครอง ของจังหวัดเลย เมื่อ พ.ศ.๒๔๕๐ ตามประกาศของกระทรวงมหาดไทย ลงวันที่ ๔ มกราคม พ.ศ.๒๔๕๐

ด้านประวัติศาสตร์ท้องถิ่น พบหลักฐานเพิ่มเติมของ สาร สาระทัศนานันท์ ระบุว่า ประวัติความเป็นมาของเมืองด่านซ้าย มีหลักฐานพอค้นคว้าได้บ้างบางตอนแม้จะไม่ละเอียดสมบูรณ์มากนักก็สามารถสันนิษฐานได้ว่า ผู้คนที่อาศัยอยู่ในเมืองด่านซ้ายแต่ดั้งเดิม คงเป็นกลุ่มคนที่อพยพมาจากอาณาจักรล้านช้าง สมัยพ่อขุนบางกลางหาวและพ่อขุนผาเมืองเป็นหัวหน้า โดยอพยพผ่านบ้านห้วยไฮ, บ้านห้วยลึก,บ้านนากอก,บ้านเมืองฮำ,บ้านเมืองปากลาย หรือผ่านลงมาทางบ้านบ่อแตน (หมู่บ้านเหล่านี้ ปัจจุบันอยู่ในแขวงไชยบุรี ประเทศสาธารณรัฐ

ประชาธิปไตยประชาชนลาว) ตามตำนานบอกเล่าของชาวบ้านในเมืองด่านซ้าย เล่าว่า พ่อขุนบางกลางหาว และพ่อขุนผาเมือง นำไพร่พลข้ามแม่น้ำเหืองแล้วเดินทางมาตามลำน้ำหมัน จนถึงบริเวณซึ่งเป็นที่ราบกว้างขวาง จึงหยุดพักไพร่พลและตั้งชุมชน ปัจจุบัน เป็นหมู่บ้านอยู่ในตำบลนาหอ อำเภอด่านซ้าย พ่อขุนผาเมืองตั้งบ้านด่านขวา (ปัจจุบันเป็นที่นาระหว่างบ้านหัวนาแหลมกับบ้านนาเบี้ย) ส่วนพ่อขุนบางกลางหาว พาผู้คนข้ามลำน้ำหมันขึ้นไปทางฝั่งซ้าย ได้พักไพ่พลที่แห่งหนึ่ง (บริเวณบ้านเก่า) ซึ่งปรากฏซากวัดเก่าแก่ให้พบเห็นอยู่จนทุกวันนี้ แล้วจึงไปถึงหมู่บ้านทางฝั่งซ้ายหมัน เรียกด่านขวา (ปัจจุบันบ้านนาหอ ตำบลนาหอ อำเภอด่านซ้าย) หลังจากนั้นจึงย้ายไปตั้งอยู่ที่บริเวณใหม่ ซึ่งปัจจุบันคือบ้านหนอง หรือ **"บ้านด่านซ้าย"** ตำบลด่านซ้าย

ตามเอกสารที่อ้างแล้ว ระบุว่าหลังจากพ่อขุนทั้งสอง ได้สร้างเมืองด่านขวาและด่านซ้ายขึ้นแล้วระยะหนึ่ง พ่อขุนผาเมืองได้พาไพร่พลอพยพไปสร้างเมืองชั่วคราวอีกหลายแห่ง โดยอพยพลงไปทางใต้ จนในที่สุดก็ได้สร้างเมืองใหม่ขึ้นที่เมืองราดปัจจุบันคืออำเภอหล่มเก่า จังหวัดเพชรบูรณ์ ส่วนพ่อขุนบางกลางหาวได้อพยพไปตั้งเมืองใหม่ที่เมืองบางยาง หรืออำเภอนครไทย ในปัจจุบัน ส่วนเมืองด่านซ้ายหลังจากนั้น มีเจ้าเมืองปกครองสืบต่อมา

ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ชาวบ้านตำบลนาดี อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย สอดคล้องกับข้อมูลจากเอกสารที่อ้างแล้วเกี่ยวกับประวัติศาสตร์บอกเล่าว่า พ่อขุนบางกลางหาวและพ่อขุนผาเมือง เป็นผู้ตั้งเมืองด่านซ้ายและเมืองด่านขวา นอกจากนี้ผู้ให้สัมภาษณ์ได้กล่าวว่าที่กลางทุ่งนา ระหว่างบ้านนาดีกับ บ้านนาหมูม่น มีต้นโพธิ์เสี่ยงทายของพ่อขุนทั้งสอง ซึ่งเสี่ยงทายไว้เมื่อจะแยกย้ายกันไปตั้งบ้านเมืองใหม่ โดยอธิษฐานว่าถ้าบ้านเมืองของทั้งสองพระองค์มีความเจริญรุ่งเรืองดี ก็ขอให้ต้นโพธิ์เจริญเติบโตให้เป็นที่ประจักษ์ ต่อมาต้นโพธิ์ต้นนี้ได้หักโค่นไปเหลือเพียงซากผุ ๆ แต่เมื่อไม่นานมานี้มีแขนงงอกขึ้นใหม่จากโคนต้นเก่า ปัจจุบันมีความสูงประมาณ ๗ เมตร อยู่ห่างจากถนนที่ตัดผ่านบ้านนาดี ประมาณ ๕๐๐ เมตร สามารถมองเห็นได้อย่างชัดเจน

อย่างไรก็ตามมีผู้สันนิษฐานอีกประการหนึ่งว่า ชื่อเมือง **"ด่านซ้าย"** อาจจะมาจากคำว่า **"ด่านช้าง"** เพราะที่ตั้งของเมืองนี้อยู่ต่อแดนของอาณาจักรล้านช้าง ซึ่งเป็นที่ช้างอยู่อาศัยท่องเที่ยวไปมา และ ณ ที่ตั้งเมืองด่านซ้าย ก็มีช้างลงมากินดินโป่ง ใกล้เนินนาข่า (ปัจจุบันมีสถานีตำรวจตระเวนชายแดนตั้งอยู่) ซึ่งเหตุผลเกี่ยวกับชื่อเมืองที่กล่าวว่ามาจาก **"ด่านช้าง"** นี้ ผู้ศึกษาเห็นด้วยค่อนข้างมากเพราะภาษาถิ่นของชาวบ้านแถบนี้ออกเสียง **"ช้าง"** เป็น **"ซ้าง"** ซึ่งภายหลังอาจจะเพี้ยนเป็น **"ซ้าย"** นอกจากนี้ ยังทราบจากชาวบ้านหลายคนที่ได้ทำการสัมภาษณ์ในการสำรวจข้อมูลภาคสนามครั้งนี้ว่า เมืองด่านซ้ายในอดีตเคยมีช้างจำนวนมาก เพราะนิยมเลี้ยงไว้เพื่อแสดงอำนาจบารมี ใช้เป็นพาหนะสำหรับเดินทางไกล การสงคราม และการชักลากของหนักออกจากป่า เช่นไม้ซุง แต่อีกนัยหนึ่ง คำว่า **"ด่านช้าง"** อาจจะเป็นเมืองหน้าด่านของฝ่ายล้านช้างก็เป็นได้ การที่จะให้คำตอบเกี่ยวกับสมมติฐานสุดท้ายนี้ได้ จะต้องศึกษาจากพงศาวดารของฝ่ายล้านช้าง

ทำเลที่ตั้งเมืองด่านซ้ายหรือบริเวณที่ตั้งที่ว่าการอำเภอด่านซ้ายในปัจจุบันมีภูมิประเทศคล้ายคลึงกับเมืองเก่าของกลุ่มชาติพันธุ์ไทย-ลาว อื่น ๆ บนเทือกเขาเพชรบูรณ์ คือ เป็นที่ราบกลางหุบเขา มีลำน้ำหมันไหลผ่าน และมีภูเขาขนาบอยู่สามด้าน อีกด้านหนึ่งมีที่ราบแคบ ๆ ทอดยาวไปทางทิศเหนือ มีเทือกเขาขนาบที่ราบอยู่ทั้งสองด้าน ลำน้ำหมันเป็นแม่น้ำที่เกิดจากภูเขาชื่อ **"ภูลมโล"** ปัจจุบันตั้งอยู่ในตำบลกกสะทอน ทางทิศใต้ของอำเภอด่านซ้าย เป็นแม่น้ำที่ไหลไปทางทิศเหนือ ผ่านตำบลด่านซ้าย ตำบลนาหอ ตำบลนาดี และตำบลปากหมันไหลไปตกลำน้ำเหือง ความยาวประมาณ ๖๖ กิโลเมตร

เนื่องจากที่ราบลุ่มเชิงเขาซึ่งเป็นที่ตั้งเมืองด่านซ้ายมีพื้นที่จำกัดมาก และจากการศึกษา ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ชาวพื้นเมืองด่านซ้าย จึงตรงกับหลักฐานที่พบแล้ว แถบเมืองนครไทยและเมืองชาติตระการ ว่าการอพยพของผู้คนจากประเทศลาว เข้ามาสู่เขตแดนของฝ่ายไทย เช่น หลังจากสงครามเวียงจันทน์ของเจ้าพระยามหากษัตริย์ศึกฯ และหลังจากฝรั่งเศสเข้าไปปกครอง

ประเทศลาว ชาวเมืองด่านซ้ายบางกลุ่มได้อพยพไปหาที่ทำกินในแหล่งอื่น มีทั้งย้ายขึ้นไปทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือ ใกล้เมืองเลยและย้ายลงมาทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ใกล้ไปทางเมืองนครไทย พวกที่เคลื่อนย้ายที่ทำกินมาอยู่ใกล้เมืองเลย ได้ก่อตั้งหมู่บ้านใหม่อีกหลายหมู่บ้านเช่น“**บ้านหนองบัว**” ซึ่งต่อมากลายเป็นชุมชนใหญ่ศูนย์กลางของอำเภอภูเรือ ต่อมาได้แยกออกเป็นหลายหมู่บ้านคือบ้านภูเรือ จากการสัมภาษณ์ชาวด่านซ้ายดั้งเดิม พบว่า คนพื้นเมืองกลุ่มนี้จะรักษาประเพณีเก่าแก่ของด่านซ้ายกันอย่างเคร่งครัด เช่น การไปสักการะเจดีย์ศรีสองรัก การเล่นผีตาโขนในเทศกาลบุญหลวง การติดต่อกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ของบ้านเมืองโดยผ่าน “**เจ้าพ่อกวน เจ้าแม่นางเทียม**” เป็นสื่อกลาง

เมืองด่านซ้ายมีประวัติศาสตร์ที่ชัดเจน เมื่อประมาณปี พ.ศ.๒๑๐๓ ซึ่งมีการก่อสร้างเจดีย์ศรีสองรัก เพื่อเป็นสักขีพยานของสัมพันธไมตรีระหว่างพระไชยเชษฐาธิราช กรุงศรีสัตนาคนหุต กับพระมหาจักรพรรดิ์ แห่งกรุงศรีอยุธยา แต่การก่อตั้งเป็นชุมชนใหญ่ของชาวพื้นเมืองเชื้อสายไทย-ลาว น่าจะเกิดขึ้นก่อนนั้นนานแล้ว หลักฐานการบอกเล่าเป็นตำนานท้องถิ่น ได้พาดพิงถึงพ่อขุนในสมัยก่อนสร้างกรุงสุโขทัยด้วย แต่ไม่มีหลักฐานที่เชื่อถือได้มากกว่านั้น

หลักฐานทางภาษา แสดงว่าชาวพื้นเมืองเดิมของด่านซ้ายมีภาษาเฉพาะตัว และมีประเพณีเฉพาะกลุ่มของตนเอง บางอย่างที่ผูกพันกับเจดีย์ศรีสองรักอย่างแน่นแฟ้น และคนกลุ่มนี้ได้พยายามรักษาเอกลักษณ์ของพวกตนไว้ อย่างต่อเนื่อง แม้จะได้อพยพย้ายถิ่นไปอยู่ที่อื่นแล้วก็ตาม

ประวัติของอำเภอด่านซ้าย หรือเมืองด่านซ้ายในเชิงประวัติการตั้งเมืองในระยะแรก ๆ นั้น ส่วนใหญ่เป็นการศึกษาในเชิงตำนาน พงศาวดาร ผสมผสานกับการบอกเล่าของผู้สูงอายุในท้องถิ่น จากการศึกษาประวัติการตั้งเมืองด่านซ้ายมีการอยู่อาศัยมาแล้วตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ ๑๙ ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่วัฒนธรรมขอมหรือเขมร จากเมืองพระนครในประเทศกัมพูชาได้แผ่อิทธิพลเข้ามาถึงบริเวณภาคเหนือตอนล่างของประเทศไทย ในแถบจังหวัดเพชรบูรณ์ พิษณุโลก กำแพงเพชร และสุโขทัย ยังมีชุมชนอยู่บริเวณใกล้เคียงกับพื้นที่ดังกล่าวอีกหลายแห่ง ชุมชน

เหล่านั้นย่อมมีการปฏิสัมพันธ์ทั้งในเชิงมิตรภาพ และการสงคราม ดังที่มีรายละเอียดปรากฏในตำนานสิงหนวัติ ซึ่งมีเนื้อหากล่าวถึงการสร้างบ้านแปง-เมืองของกลุ่มผู้คน(ชูสิริ จามรมาน, ๒๕๒๖ : ๗) แถบภาคเหนือตอนล่างต่อกับภาคอีสานตอนบน รวมทั้งกลุ่มที่ได้เข้ามาตั้งหลักแหล่งอยู่อาศัยผสมกลมกลืนกับชนพื้นเมืองในเขตด่านซ้าย กลุ่มผู้คนที่เข้ามาอยู่ในด่านซ้ายนี้สันนิษฐานว่าเป็นกลุ่มชนที่อพยพมาจากอาณาจักรล้านช้าง โดยมีพ่อขุนบางกลางหาว และพ่อขุนผาเมืองเป็นผู้นำชุมชนเดินทางอพยพตามลำน้ำโขง(สงวน โชติสุขรัตน์, ๒๕๑๕ : ๓๑–๑๑๖)

การตั้งชื่อเมืองด่านซ้าย ตามที่ได้มีผู้รู้ศึกษาไว้ดังรายละเอียดที่ได้กล่าวมาแล้วนั้น จะเห็นได้ว่าเป็นการศึกษาให้ทราบถึงความสำคัญ และความหมายของชื่อบ้านนามเมืองคือ ชื่อ ด่านซ้าย ว่าเป็นชื่อที่มีความสัมพันธ์กับตำแหน่งที่ตั้งชุมชน และลักษณะทางภูมิศาสตร์ที่มีมาแต่อดีต อีกทั้งยังทำให้เห็นถึงความสำคัญในเชิงประวัติศาสตร์ของเมืองด่านซ้ายว่า เมืองนี้เคยเป็นเมืองหน้าด่านตามแบบแผนการปกครองบ้านเมืองของไทยในสมัยโบราณอีกด้วย

ด้วยเหตุที่เมืองด่านซ้ายมีอาณาเขตติดต่อกับอาณาจักรล้านช้าง ทำให้มีประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับอาณาจักรล้านช้างเสมอมา อีกทั้งยังเป็นเมืองทางผ่านเพื่อติดต่อกับ หลวงพระบางและเวียงจันทน์ในสมัยอยุธยา คือ สามารถเดินทางตามลำน้ำเจ้าพระยาไปจนถึงเมืองพิษณุโลก เดินทางตามลำน้ำแควไปจนถึงเมืองนครไทย เดินข้ามภูเขาที่ไม่สูงนักก็ถึงเมืองด่านซ้ายและจากเมืองด่านซ้ายลงเรือตามลำน้ำหมันไปออกแม่น้ำโขงที่อำเภอเชียงคาน นอกจากนี้ในหลักฐานประวัติศาสตร์ลาว มีเรื่องราวเกี่ยวข้องกับดินแดนบริเวณเมืองด่านซ้ายและเมืองเลยอยู่บางส่วน คือในรัชสมัยของพระเจ้าไชยจักรพรรดิ์ แผ่นแผ้วกษัตริย์อาณาจักรล้านช้าง ซึ่งครองราชย์ระหว่าง พ.ศ.๑๙๘๑–๒๐๒๓ ผู้คนในเมืองหลวงพระบาง ส่วนหนึ่งได้อพยพตามลำน้ำโขงมาตั้งบ้านเรือนอยู่บริเวณปากน้ำเหืองและปากน้ำเลย ต่อมาจึงได้ตั้งเป็นชุมชนใหญ่โดยเฉพาะอย่างยิ่งแถบบริเวณฝั่งแม่น้ำเหืองในอาณาเขตเมืองด่านซ้าย ด้วยเหตุดังกล่าวนี้ ชาวเมืองด่านซ้ายและ

ชาวเมืองเลย จึงมีสำเนียงพูดเหมือนกับชาวหลวงพระบาง ซึ่งแตกต่างไปจากสำเนียงพูดของชาวอีสานทั่ว ๆไป (ธวัช ปุณโณทก, ๒๕๓๐ ข : ๑๙๖–๑๙๗)

ต่อมาในสมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานีของไทย ความสำคัญของเมืองนี้ก็ยังคงสืบต่อมาในฐานะเมืองหน้าด่านหรือเมืองกันชนระหว่างอาณาจักรไทยกับกรุงศรีสัตนาคนหุต(เวียงจันทน์) ประเทศลาว โดยเฉพาะอย่างยิ่งในรัชสมัยของสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ์ แห่งกรุงศรีอยุธยากับพระเจ้าไชยเชษฐาธิราช แห่งกรุงศรีสัตนาคนหุต ซึ่งมีทั้งความสัมพันธ์ทั้งในเชิงมิตรภาพและการสงคราม ดินแดนด่านซ้ายจึงเป็นเขตบ้านผ่านแดนของ สองอาณาจักรมาโดยตลอด ประกอบกับช่วงระยะเวลาประมาณปี พ.ศ.๒๑๐๓ ประเทศพม่าที่ได้แผ่อาณาเขตครอบครองเข้ามาถึงเมืองนพบุรีศรีนครพิงค์ หรือเมืองเชียงใหม่ จากเหตุการณ์ดังกล่าวทำให้สมเด็จพระมหาจักรพรรดิ์ แห่งกรุงศรีอยุธยากับ พระเจ้าไชยเชษฐาธิราช แห่งกรุงศรีสัตนาคนหุต ได้ร่วมสร้างสัมพันธไมตรี เลิกกระทำสงครามซึ่งกันและกัน เพื่อผนึกกำลังร่วมรบทำสงครามกับพม่าแต่เพียงด้านเดียวในการสร้างความสัมพันธ์ครั้งนี้ ได้ทรงร่วมกันสร้างสถูปเจดีย์ขึ้นองค์หนึ่งที่บริเวณเมืองด่านซ้าย คือ เจดีย์ศรีสองรัก ไว้เป็นสักขีพยานในการทำสัมพันธไมตรีระหว่างกรุงศรีอยุธยากับกรุงศรีสัตนาคนหุตเมื่อปี พ.ศ.๒๑๐๓ (เติม วิภาคย์พจนกิจ. ๒๕๓๐ ก : ๓๑๙)

ในสมัยรัตนโกสินทร์เมืองด่านซ้ายจัดเป็นเมืองหนึ่งอยู่ในเขตภาคเหนือ มาโดยตลอด จนกระทั่งในช่วงปี พ.ศ.๒๔๓๓ ซึ่งตรงกับสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชดำริว่า การปกครองแผ่นดินแบบแบ่งเมืองตามฐานะเมืองเอก เมืองโท เมืองตรี และเมืองจัตวา หัวเมืองใหญ่มีอำนาจควบคุมหัวเมืองน้อยนั้น ยังมีดินแดนที่อยู่ห่างพระเนตรพระกรรณอีกมาก ทั้งที่ยังห่างไกลความเจริญประกอบกับในช่วงเวลาดังกล่าว ดินแดนอินโดจีนกำลังถูกรุกรานจากประเทศฝรั่งเศสมหาอำนาจล่าเมืองขึ้น ได้เข้ายึดครองประเทศเวียตนามและกัมพูชา พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงมีตราสารโปรดเกล้าฯ ให้จัดการบริหารราชการส่วนภูมิภาคขึ้นใหม่ โดยได้รวมหัวเมืองเอก โท ตรี และจัตวาเข้าด้วยกัน แล้วจัดแบ่งออกเป็น ๔ กองใหญ่ หรือเรียกกันว่า หัวเมือง

ลาว ๔ ฝ่าย ซึ่งประกอบด้วยหัวเมืองลาวฝ่ายตะวันออก ฝ่ายตะวันออกเฉียงเหนือ ฝ่ายเหนือและฝ่ายกลาง (เติม วิภาคย์พจนกิจ, ๒๕๓๐ ข : ๓๔๗–๓๖๘)

เฉพาะหัวเมืองลาวฝ่ายเหนือได้รวมเมืองต่างๆ ๕๔ เมือง เข้าด้วยกันรวมเรียกว่า หัวเมืองลาวฝ่ายเหนือ ในจำนวนเมืองที่อยู่ในหัวเมืองลาวฝ่ายเหนือนั้นมีเมืองด่านซ้ายรวมอยู่ด้วยในเอกสารตราตั้ง ซึ่งเป็นหนังสือสำคัญที่เจ้ากระทรวงประทับตราส่งไปยังหัวเมืองต่างๆเรียกว่า **“เมืองด่านซ้าย”** ขึ้นกับเมืองหล่มสัก ต่อมาในช่วงปี พ.ศ.๒๔๓๕ ได้มีการปฏิรูปการปกครองท้องถิ่นออกเป็นมณฑล จึงได้โอนเมืองด่านซ้ายมาขึ้นกับมณฑลพิษณุโลก จนถึงปี พ.ศ.๒๔๕๐ จึงได้โอนมาสังกัดจังหวัดเลย (เติม วิภาคย์พจนกิจ, ๒๕๓๐ ข : ๓๒๑–๓๖๔) แต่ในทัศนะของชาวบ้านทั่วไป โดยเฉพาะนักปกครองในส่วนกลางแต่เดิมนั้นก็ยังคงเข้าใจกันว่า เมืองด่านซ้ายเป็นดินแดนที่อยู่ในเขตภาคเหนือ เช่นเดียวกับเมืองหล่มสัก เมืองนครไทย และเมืองพิษณุโลก (ธวัช ปุณโณทก, ๒๕๓๒ ข :๑๙๗) ต่อมาในช่วงสมัยรัชกาลที่ ๕ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ได้เกิดกรณีพิพาท ไทย-ฝรั่งเศส ทำให้ไทยต้องเสียดินแดนฝั่งซ้ายของแม่น้ำโขง รวมทั้งเมืองด่านซ้ายให้กับฝรั่งเศสไป จากกรณีดังกล่าวเมืองด่านซ้ายได้ตกไปอยู่ในความครอบครองของฝรั่งเศสระยะเวลาหนึ่งจนกระทั่งปี พ.ศ.๒๔๔๙ ฝรั่งเศสจึงคืนเมืองด่านซ้ายให้แก่ไทย โดยฝ่ายไทยได้ยอมยกเมืองบ่อแตน เมืองแก่นท้าวซึ่งอยู่ทางฝั่งซ้ายของแม่น้ำโขงช่วงตอนเหนือของแม่น้ำเหืองให้แก่ฝรั่งเศสไป (เติม วิภาคย์พจนกิจ, ๒๕๓๐ ข : ๓๒๒–๓๒๓) นับแต่นั้นเป็นต้นมา เมืองด่านซ้ายก็อยู่ในการปกครองของจังหวัดเลยมาจนถึงปัจจุบัน ในปี พ.ศ.๒๕๑๑ ได้มีการแยกพื้นที่การปกครองในอำเภอด่านซ้ายส่วนหนึ่งออกมาเป็นอำเภอภูเรือ และในปี พ.ศ. ๒๕๑๓ ได้แยกพื้นที่การปกครองบางส่วนออกมา เป็นอำเภอนาแห้ว

สภาพทางภูมิศาสตร์

อำเภอด่านซ้ายตั้งอยู่ทางทิศตะวันตกของจังหวัดเลย อยู่ห่างจากที่ตั้งจังหวัดเลยตามเส้นทางหลวงแผ่นดินสายเมืองเลย-ด่านซ้าย ระยะทางประมาณ ๘๓ กิโลเมตร เส้นทางสายนี้ เมื่อถึงอำเภอด่านซ้ายมีเส้นทางต่อออกไปอีกสามสาย เส้นทางหนึ่งไปอำเภอนครไทย จังหวัดพิษณุโลก เส้นทางหนึ่งไปอำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์ และเส้นทางหนึ่งไปอำเภอนาแห้ว จังหวัดเลย

ที่ตั้งอำเภอด่านซ้ายมีอาณาเขตติดต่อดังนี้

สภาพทางภูมิศาสตร์

อาณาเขต

ทิศเหนือ	ติดต่อกับเมืองบ่อแตน ประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว มีลำน้ำเหืองเป็นเส้นกั้นอาณาเขต
ทิศใต้	ติดต่อกับอำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์
ทิศตะวันออก	ติดต่อกับอำเภอท่าลี่ อำเภอภูเรือ และอำเภอวังสะพุง จังหวัดเลย
ทิศตะวันตก	ติดต่อกับอำเภอนาแห้ว จังหวัดเลย และอำเภอนครไทย จังหวัดพิษณุโลก

ลักษณะภูมิประเทศ

๑) **พื้นที่** อำเภอด่านซ้ายมีพื้นที่ทั้งหมดประมาณ ๑,๗๓๑.๘๙ ตารางกิโลเมตร สภาพพื้นที่โดยทั่วไปประกอบด้วยภูเขาใหญ่น้อยสลับซับซ้อน ที่ราบระหว่างหุบเขาบางแห่งเป็นที่ราบสูง ที่ตั้งอำเภอเป็นที่ราบซึ่งมีภูเขาขนาบอยู่สามด้าน พื้นที่ทั้งหมดร้อยละ ๘๐ อยู่ในเขตป่าสงวนแห่งชาติ พื้นที่ร้อยละ ๕ เป็นป่าไม้เบญจพรรณ และพื้นที่อีกร้อยละ ๑๕ เป็นที่ราบระหว่างหุบเขา

๒) **ภูเขา** พื้นที่อำเภอด่านซ้ายมีแนวเขาขนาบสามด้าน เป็นแนวเทือกเขาทอดต่อมาจากเทือกเขาเพชรบูรณ์ แยกได้ดังนี้

ทางทิศตะวันออก มี ภูแปก ภูทุ่งแทน ภูน้ำอุ่น

ทางทิศใต้ มี ภูลมโล ภูแผงม้า

ทางทิศตะวันตก มี ภูหินร่องกล้า ภูผาผึ้ง

ภูเขาเหล่านี้ส่วนใหญ่จะเป็นภูเขาที่เป็นสาขาของเทือกเขาเพชรบูรณ์ และเป็นภูเขาที่สูงชัน มีป่าไม้ขึ้นหนาแน่น ตลอดจนมีสัตว์ป่าชุกชุม

๓) **แหล่งน้ำ** ในอำเภอด่านซ้ายส่วนใหญ่จะมีแหล่งน้ำเป็นแม่น้ำสายเล็ก ๆ และสั้น ไม่สามารถใช้ในการคมนาคมทางเรือได้ นอกจากจะใช้เพื่อการบริโภคและใช้ในการเกษตรกรรมเท่านั้น แม่น้ำสำคัญมีดังนี้

(๑) แม่น้ำหมัน เกิดจากภูลมโลไหลผ่าน ตำบลด่านซ้าย ตำบลนาหอ ตำบนนาดี ตำบลปากหมัน และไหลลงสู่แม่น้ำเหือง ติดต่อกับชายแดนประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว

(๒) แม่น้ำป่าสัก มีต้นกำเนิดจากภูหลวง ไหลผ่านตำบลวังยาว ตำบลอิปุ่ม และไหลผ่านอำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์ ไหลลงแม่น้ำเจ้าพระยาที่อำเภอท่าเรือ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

(๓) แม่น้ำพุง เกิดจากภูท่าแทน ไหลผ่านตำบลโป่งเข้าไปในเขตอำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์ ไปรวมกับแม่น้ำป่าสัก อำเภอหล่มเก่า จังหวัดเพชรบูรณ์

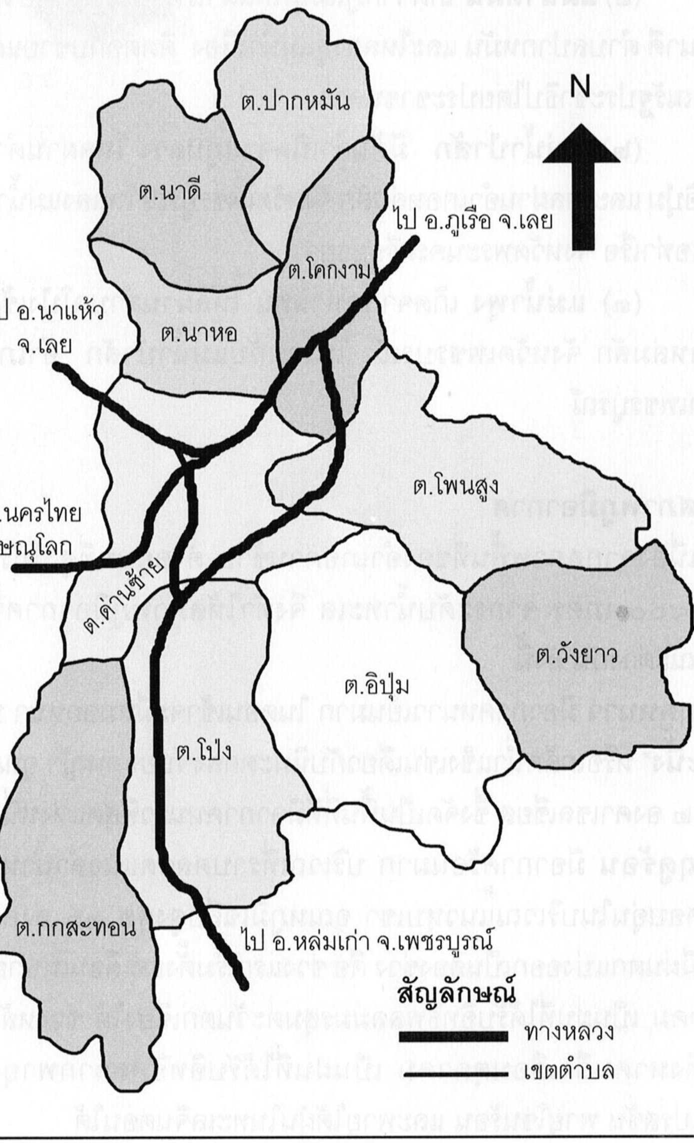
สภาพภูมิอากาศ

เนื่องจากสภาพพื้นที่ของอำเภอด่านซ้าย ตั้งอยู่บนที่สูงในระดับเฉลี่ย ๔๐๐-๘๐๐ เมตร จากระดับน้ำทะเล จึงทำให้สภาพภูมิอากาศทั้งสามฤดูมีลักษณะต่างกัน ดังนี้

ฤดูหนาว มีอากาศหนาวเย็นมาก ในตอนเช้าจะมีหมอกหนา บางปีจะมี **"แม่คะนิ้ง"** หรือเกล็ดน้ำแข็งเช่นเดียวกับหิมะตกลงจับยอดหญ้า อุณหภูมิเฉลี่ยต่ำสุด ๒ องศาเซลเซียส ซึ่งจัดเป็นพื้นที่ที่มีอากาศหนาวที่สุดแห่งหนึ่ง

ฤดูร้อน มีอากาศร้อนมาก บริเวณที่ราบตลอดแนวลำน้ำหมัน และมีอากาศอบอุ่นในบริเวณแนวหุบเขา อุณหภูมิเฉลี่ยสูงสุด ๓๖ องศาเซลเซียส ฤดูฝนมีฝนตกแบ่งออกเป็นสองช่วง คือ ช่วงแรกเริ่มตั้งแต่เดือนเมษายนถึงเดือนกรกฎาคม เป็นฝนที่ได้รับอิทธิพลลมมรสุมตะวันตกเฉียงใต้ ช่วงหลังเริ่มตั้งแต่เดือนสิงหาคมถึงเดือนตุลาคม เป็นฝนที่ได้รับอิทธิพลจากพายุดีเปรสชั่น พายุดีเปรสชั่น พายุโซนร้อน และพายุใต้ฝุ่นในทะเลจีนตอนใต้

แผนที่อำเภอด่านซ้าย พอสังเขป

ประกาศกรมศิลปากร

เรื่อง กำหนดเขตที่ดินโบราณสถาน

ประกาศในราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๙๙ ตอนที่ ๑๕๕

วันที่ ๒๑ ตุลาคม ๒๕๒๕ หน้า ๒๒ (ฉบับพิเศษ)

ตามที่กรมศิลปากรประกาศขึ้นทะเบียนโบราณสถานพระธาตุศรีสองรัก ตามประกาศในราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๕๒ ตอนที่ ๗๕ วันที่ ๘ มีนาคม ๒๔๗๘ โดยมิได้กำหนดเขตที่ดินโบราณสถาน

ฉะนั้น อาศัยอำนาจตามความในมาตรา ๗ แห่งพระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ และพิพิธภัณฑ์แห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๐๔ กรมศิลปากรจึงกำหนดเขตที่ดินโบราณสถานพระธาตุศรีสองรัก ตำบลด่านซ้าย อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย พื้นที่ประมาณ ๔ ไร่ ๑ งาน ๗ ตารางวา ตามแบบฯ แนบท้ายประกาศนี้

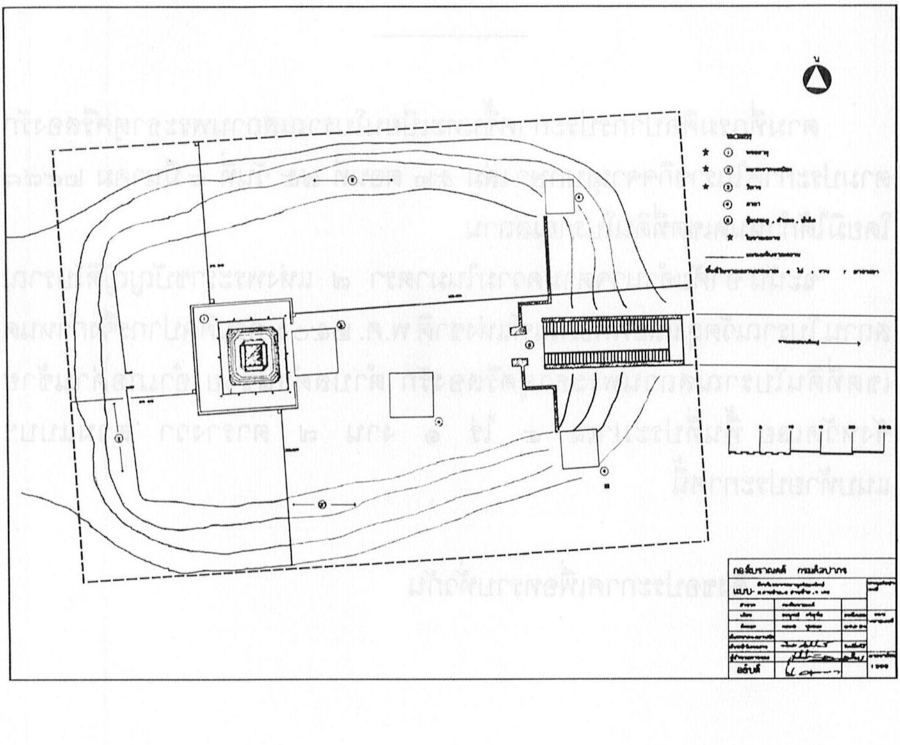
จึงขอประกาศเพื่อทราบทั่วกัน

ประกาศ ณ วันที่ ๒๕ สิงหาคม ๒๕๒๕

เดโช. สวนานนท์

อธิบดีกรมศิลปากร

ผังโบราณสถานพระธาตุศรีสองรัก

เพลงพระธาตุศรีสองรัก

เจดีย์ศรีสองรักเอย ชื่อนี้เป็นศรีสิริยิ่ง
เป็นมิ่งมงคลของชนชาวเลยเอย
บรรพชนคนเก่าๆ ได้สร้างไว้ให้เป็นไทยใจเดียว
น้องพี่ เค้าเรื่องสืบเนื่องยังมี
กรุงศรีสัตตนาอยุธยาเมืองใหญ่
สัจจบันต่อกันมิให้รุกรานกันต่อไป
เพื่อพี่น้องชาวไทยให้มีในรักกัน (ซ้ำ)

พวกเราชาวเลยเอย ชาวเลยแต่ก่อนกี้ๆ
ก็ล้วนญาติ ล้วนเชื้อชาติชาวไทยหนอชาวเลยเอย
จงสมัครสมานสามัคคีให้ดีไว้
หากชาติอื่นเข้ามาครองเราจะต้องเสื่อมลง
จะสูญเสียชาติวงศ์ พงศ์ศรีสองรักเลย (ซ้ำ)

บทร้องและทำนอง โดยนายสุวรรณ คูณพงศ์
อดีตครูใหญ่โรงเรียนสโมสรวิทยาลัย จังหวัดเลย

บรรณานุกรม

ดอกบัวทอง (นามแฝง) . ประวัติปถมกาลองค์เจดีย์ศรีสองรักพระนคร แสงสว่างการพิมพ์ ,๒๕๐๖

ดอกบัวทอง (นามแฝง). บันทึกเมืองด่านซ้าย ,๒๔๕๓.(บันทึก)

ดนุพล ไชยสินธุ์. จารึกจังหวัดเลย เลย:ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดเลย , ๒๕๓๓

เติม วิภาคย์พจนกิจ. ประวัติศาสตร์ลาว. กรุงเทพฯ , มูลนิธิโครงการดำรงสังคมศาสตร์ และมนุษยศาสตร์. ๒๕๓๐

ธวัช ปุณโณทก. ความเชื่อพื้นบ้านอันสัมพันธ์กับวิถีชีวิตในสังคมอีสาน ในวัฒนธรรมพื้นบ้าน คติความเชื่อ. กรุงเทพฯ, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. ๒๕๒๘

ศิลาจารึกอีสาน .กรุงเทพฯ ,โรงพิมพ์พิฆเณศ ๒๕๓๒

พระแก้วอาสา. บันทึกพิธีกรรมเจ้านาย ,๒๓๙๙. (บันทึก)

ศิลปากร กรม. จารึกในประเทศไทยเล่ม ๑ , กรุงเทพฯการพิมพ์. ๒๕๒๙

ศิลปากร กรม. จารึกในประเทศไทย เล่มที่ ๕, กรุงเทพฯการพิมพ์. ๒๕๒๙

ศิลปากร กรม. ทะเบียนโบราณสถานทั่วราชอาณาจักร เล่ม ๒, กรุงเทพฯ ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทยพิมพ์ .๒๕๓๓

ศิลปากร กรม. กรมศิลปากร ปีที่ ๗๔ ,สหประชาพานิชย์.๒๕๒๘

สาร สาระทัศนานันท์. ตำนานพระธาตุศรีสองรัก อำเภอด่านซ้าย ,ทวีกิจการพิมพ์. ๒๕๐๘

สุทัศน์พงษ์ กุลบุตร. ประเพณี พิธีกรรมเกี่ยวกับพระธาตุศรีสองรัก อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย . วิทยานิพนธ์ ศ.ศ.ม. มหาสารคาม, มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม. ๒๕๓๖

สัมฤทธิ์ สุภามา. บทบาทเจ้าพ่อกวน เจ้าแม่นางเทียมต่อชุมชน กรณีอำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย. วิทยานิพนธ์ ศ.ศ.ม. วิทยาลัยราชภัฏเลย จังหวัดเลย. ๒๕๔๕

อนุมาน ราชธน. พระยา. ศาสนาเปรียบเทียบ โดยเสถียร โกเศส(นามแฝง), กรุงเทพฯ:โรงพิมพ์รุ่งเรืองธรรม. ๒๕๐๒

คณะกรรมการจัดทำประวัติพระธาตุศรีสองรัก

ที่ปรึกษา

นายสำเริง เชื้อชวลิต	ผู้ว่าราชการจังหวัดเลย
นายประพนธ์ พลอยพุ่ม	ประธานสภาวัฒนธรรมจังหวัดเลย
นายถาวร เชื้อบุญมี	เจ้าพ่อกวน
นางคำฝูง เชื้อบุญมี	เจ้าแม่นางเทียม
ดร.สาร สาระทัศนานันท์	
นายวิเชียร ปิยะวรากร	นายอำเภอด่านซ้าย
นายชวลิต พรหมรักษา	ประธานสภาวัฒนธรรมอำเภอด่านซ้าย
นายสันติภาพ เชื้อบุญมี	นายกเทศบาลตำบลด่านซ้าย

คณะทำงาน

นายสัมฤทธิ์ สุภามา

ผู้อำนวยการสำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดเลย ประธาน

นายอนันต์ มงคลเดช

นักวิชาการวัฒนธรรมจังหวัดเลย คณะทำงาน

นางกมลภัทร คงเพียรธรรม

นักวิชาการวัฒนธรรมจังหวัดเลย คณะทำงาน

นางสาวสุชัญญา อาจปาสา

นักวิชาการวัฒนธรรมจังหวัดเลย เลขานุการ

นางจิรภา คงสุข

นักวิชาการวัฒนธรรมจังหวัดเลย ผู้ช่วยเลขานุการ

ข้อปฏิบัติเกี่ยวกับดินพระธาตุศรีสองรัก

ในขณะที่ดินพระธาตุอยู่กับตัวท่านให้ปฏิบัติดังนี้

๑. ห้ามอุจจาระ ปัสสาวะ ถ้าจำเป็นให้เอาดินพระธาตุออกจากตัวไว้ที่เห็นสมควร

๒. ห้ามลอดใต้ถุนบ้าน ใต้สะพาน ราวเสื้อผ้าทุกชนิด

๓. ห้ามนอนร่วมกับสตรี และห้ามสตรีจับต้องดินพระธาตุเป็นอันขาด

๔. ห้ามหามศพ และรับประทานอาหารทุกชนิดในบ้านศพ

๕. ห้ามดื่มสุราในแก้วที่เหลือจากคนอื่น

๖. ห้ามรับประทานเนื้อสัตว์ที่ตายไม่บริสุทธิ์ เช่น... ตายห่า งูกัด เสือกัด หรือ แมลงต่าง ๆ กัดต่อย

๗. ห้ามขโมยทรัพย์สินของคนอื่น

๘. ห้ามคิดประทุจร้าย และบังเบียดแก่ผู้อื่น

๙. ทุกวันพระจะต้องบูชาดินพระธาตุด้วยดอกไม้ ธูป เทียน อย่างละคู่

๑๐. ถ้าท่านทำดินพระธาตุหาย ให้รีบแจ้งแก่... **เจ้าพ่อกวน** ภายใน ๑๕ วัน

๑๑. ต้องเก็บดินพระธาตุไว้สูงกว่าสิ่งอื่น ๆ

๑๒. ในวันเพ็ญ เดือนหก ให้ท่านนำดินพระธาตุมาส่งคืน เพื่อร่วมพิธีตามประเพณี

๑๓. ในเวลานำดินพระธาตมาคืน หรือจะเอาใหม่ต้องนำขัน ๕ ขัน ๘ มาด้วย

พิมพ์ : รุ่งแสงธุรกิจการพิมพ์ จ.เลย โทร 042-811586

พระธาตุศรีสองรัก ดินแดนแห่งสัจจะและไมตรี อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย